

Επικοινωνιακή παγκοσμιοποίηση ή περιφερειακή ολοκλήρωση; Η ευρωπαϊκή πολιτική στον τομέα των οπτικοακουστικών

ΣΟΦΙΑ ΚΑΪΤΑΤΖΗ-WHITLOCK

ΠΡΩΤΑ ΑΠ' ΟΛΑ οι ελεύθερες συναλλαγές... Οι ελεύθερες συναλλαγές αποτελούν παράγοντα ευημερίας και ειρήνης, αλλά δεν πρέπει να καταλήγουν σαν την ιστορία της αλεπούς στο κοτέτσι. Πρέπει ο καθένας να έχει την δική του ευκαιρία. Αυτός είναι ο χρυσός κανόνας της αγοράς. Ισχύει αυτό σήμερα για τους Ευρωπαίους; Έχουν την δυνατότητα να είναι παρόντες στις αγορές; Έχουν τη δύναμη να επιβάλλουν έστω και κάποιους ελάχιστους κανόνες στο πλαίσιο της Παγκόσμιας Οργάνωσης Εμπορίου; Αυτά τα ζητήματα τίθενται όχι μόνο σε σας αλλά και στις κυβερνήσεις μας, και αυτό παραπέμπει στην Λευκή Βίβλο. (Ζακ Ντελόρ, 30 Ιουνίου 1994)

1. Εισαγωγή

Το αντικείμενο της μελέτης επικεντρώνεται σε τρεις περιπτώσεις άσκησης κοινοτικής πολιτικής που αφορούν τον οπτικοακουστικό τομέα. Πρόκειται για δύο περιπτώσεις όπου η κοινότητα προέβη σε υιοθέτηση οδηγιών και άλλων μέτρων και για μία περίπτωση «παρατηρήσιμης μη-παραγωγής πολιτικής» (observable non-policy-making case). Συγκεκριμένα θα εξετάσουμε τρία σκέλη της ευρύτερης Ευρωπαϊκής πολιτικής που εκδιπλώθηκαν στον ραδιοτηλεοπτικό τομέα κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας: πρώτον, την πολιτική για τα ευρωπαϊκά πρότυπα μεταδόσεων της δορυφορικής τηλεόρασης και για την εισαγωγή του ευρωπαϊκού συστήματος τηλεόρασης υψηλής ευκρίνειας, δεύτερον, την πολιτική για την τηλεόραση χωρίς σύνορα (ΤΧΣ) και τρίτον, μια κλασική περίπτωση «μη-απόφασης» (non-decision-making, non-policy-making; Lukes, 1974) και συγκεκριμένα το θέμα της εξάχρονης δυστοκίας ως προς τη ρύθμιση της ιδιοκτησιακής συγκέντρωσης και του ελέγχου των επιχειρήσεων ΜΜΕ στην Ευρώπη, και της διασφάλισης της πολυφωνίας.

Τα ζητήματα παραγωγής πολιτικής στους αναπτυξιακούς τομείς των επικοινωνιών προσφέρουν ένα πολλαπλά ενδιαφέρον πεδίο διερεύνησης. Σκοπός της μελέτης είναι πρώτον να αναλύσει τον οικονομικό ρόλο του κλάδου στο πλαίσιο της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και της κοινωνίας των πληροφοριών και δεύτερον να εξετάσει κατά

πόσο τα αποτελέσματα των κοινοτικών παρεμβάσεων υπήρξαν θετικά για την πραγματοποίηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης με βάση τους στόχους που τέθηκαν και τα οικονομικά στοιχεία. Η προσέγγιση των ζητημάτων αυτών στην προκείμενη μελέτη γίνεται δίνοντας έμφαση στη διερεύνηση του «ιδιορρυθμού» δρώντος, της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΚ) και του «υπερ-εθνικού» συστήματος λήψης αποφάσεων. Επικεντρώνουμε το βάρος της εξέτασης στις εγγενείς αδυναμίες του συστήματος αυτού, τους περιορισμούς στους οποίους υπόκειται από εξωτερικούς και συγκυριακούς παράγοντες καθώς και στα εμπόδια από αντιφάσκουσες ή ανταγωνιστικές εθνικές πολιτικές των κρατών μελών και τα αντιμαχόμενα οικονομικά συμφέροντα και διακυβεύματα. Το κύριο υπόρρητο ερώτημα της μελέτης μας είναι: δύναται, και αν ναι σε ποιο βαθμό, το παρόν διακυβερνητικό «υπερ-εθνικό» σύστημα παραγωγής πολιτικής να παράγει τελέσφορες και επιτυχείς πολιτικές, δηλαδή πολιτικές με επωφελή αποτελέσματα για το σύνολο των κρατών μελών και για το γενικό ευρωπαϊκό συμφέρον; Πριν αναπτύξουμε τις περιπτώσεις των συγκεκριμένων πολιτικών και μη πολιτικών θα αναφερθούμε στους καθοριστικούς παράγοντες που αποσαφηνίζουν τα κίνητρα, τους στόχους, τα πλαίσια και άρα και τους περιορισμούς για την επιτυχή εκδίπλωση αυτών των πολιτικών. Μεταξύ αυτών των παραγόντων δεσπόζουν η ιδιομορφία του υπό εξέταση τομέα, η ιδιαιτερότητα της συγκεκριμένης ιστορικής συγκυρίας αλλά και η ιδιορρυθμία της ΕΚ ως ενός διακυβερνητικού και «εν τω γίνεσθαι» ακόμη πολιτικού μορφώματος και δρώντος στη διεθνή σκηνή.

2. Η ιδιορρυθμία του τομέα και ο κοινοτικός οικονομισμός

Η ιδιαίτερη και διττή φύση του τομέα των επικοινωνιών τεκμηριώνεται τόσο από τον ρόλο του στην οργάνωση της κοινωνίας και της πολιτείας όσο και από τον στρατηγικό πλέον ρόλο του στην οικονομική δραστηριότητα και στη λεγόμενη οικονομία των πληροφοριών. Οι τεχνολογικές καινοτομίες και επιλογές των τελευταίων δεκαετιών έχουν ωστόσο συντείνει σε ένα νέο φαινόμενο θεμελιακού χαρακτήρα για την οικοδόμηση της λεγόμενης οικονομίας των πληροφοριών

ή της μετα-βιομηχανικής οικονομίας. Το φαινόμενο αυτό είναι η σύγκλιση των ετερογενών και στο παρελθόν ετερόκλητα ρυθμιζόμενων τομέων των τηλεπικοινωνιών, της πληροφορικής και του οπτικοακουστικού. Διαπλέκονται οικονομικο-πολιτικά, συγκλίνουν λειτουργικά και ρυθμιστικά και ολοκληρώνονται εν τέλει, πρώτον, ένας ιδιωτικο-οικονομικά οργανωμένος τομέας (πληροφορική), δεύτερον, ένας τομέας που μέχρι πρότινος σε παγκόσμια κλίμακα είχε το χαρακτήρα του εθνικού φυσικού μονοπωλίου και της κοινής ωφέλειας (τηλεπικοινωνίες), και τρίτον, ένας τομέας πολιτιστικών αγαθών και διαμεσολάβησης του πολιτικού λόγου που ιδιαίτερα στην ευρωπαϊκή ήπειρο ήταν οργανωμένος ως μια επίσημη οιοική δημόσια σφαίρα και ως τομέας κυρίως δημοσίου συμφέροντος (τηλεόραση και οπτικοακουστικά ευρύτερα). Η σύγκλιση συνίσταται στο γεγονός ότι τώρα πλέον υπηρεσίες και των τριών τομέων διατίθενται μέσω των ίδιων ενιαίων δικτύων και από τις ίδιες (συγχωνευμένες και καθετοποιημένες) επιχειρήσεις. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των συστημάτων ολοκληρωμένων ψηφιακών δικτύων (ISDN). Εξασφαλίζεται έτσι η παροχή υπηρεσιών εικόνας, ήχου και δεδομένων τόσο σε εξατομικευμένη, ή μερικευμένη, όσο και σε μαζική διάθεση/προσφορά/διάχυση. Ιδιαίτερα αξιοσημείωτο είναι βέβαια το γεγονός ότι οι τομείς αυτοί παρουσιάζουν αυξαντες ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης. Η διαπλοκή, η σύγκλιση και η συνένωση των τομέων αυτών επιτεύχθηκε τεχνικά χάρη σε ένα κύμα τεχνολογικών καινοτομιών (όπως η ψηφιακή συμπίεση σήματος). Η ψηφιακή επανάσταση οδήγησε στον εμπλουτισμό, τη βελτιστοποίηση και την ενδυνάμωση των μεταδόσεων τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά με αποτέλεσμα να καθίσταται δυνατή η παροχή ολοκληρωμένων υπηρεσιών πληροφόρησης από ένα και το αυτό μέσο. Σήμερα η μετάδοση ήχου, εικόνας, δεδομένων, συνεχούς ή ασυνεχούς ροής, από το ίδιο μέσο επικοινωνιακής μεταφοράς και από τον ίδιο μηχανισμό λήψης δεν είναι απλώς τεχνικά εφικτή αλλά και εμπορικά ιδιαίτερα επικερδής.

Επιπρόσθετα σ' αυτά τα στοιχεία πρέπει να υπογραμμίσουμε και τα ιδιαίτερα οικονομικά χαρακτηριστικά του τηλεοπτικού τομέα της παραγωγής προγράμματος, που δεν μπορούν να αγνοηθούν χωρίς σοβαρότατες πολιτικο-κοινωνικές συνέπειες. Ο τομέας παραγωγής προγραμμάτων της οπτικοακουστικής βιομηχανίας, ακόμη και στην ψηφιακή εποχή, παραμένει τομέας εντάσεως εργασίας («Baumoll's disease» - H. Baumoll & W.J. Baumoll, 1987). Η αποκλειστική πρόσδεση του τομέα αυτού στο άρμα της διαφημιστικής χρηματοδότησης - που είναι μια εξαρτημένη αλλά και παρασιτική οικονομική δραστηριότητα - είναι προβληματική για τη διασφάλιση πολυφωνικών και αδιάβλητων μέσων και πολυποικιλίας και ποιότητας του προγράμματος. Το στοιχείο αυτό καθιστά συνεπώς ευάλωτη τη διαφημιστική «πίτα» ως χρηματοδοτική βάση. Αυτό συμβαίνει, διότι το ύψος της

διαφημιστικής δαπάνης ακολουθεί τις μεταπτώσεις της οικονομικής συγκυρίας στην οποία υπόκειται η επίδοση του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος (Peacock Report, 1986· Cave, 1989). Επιπρόσθετα συντρέχουν μια σειρά από οικονομικο-κοινωνικά χαρακτηριστικά, όπως της μοναδικότητας, της εφημερότητας / επικαιρότητας και των συνακόλουθων υψηλών και επιταχυνόμενα αυξόντων δεικτών κόστους στους τομείς έρευνας και ανάπτυξης του οπτικοακουστικού προϊόντος (Collins et al., 1987). Το σύνολο αυτών των χαρακτηριστικών αξιώνει *a priori* μια διαφανή κρατικο-πολιτική ή ανεξάρτητη ρύθμιση και ρυθμιστικές δικλίδες για την προάσπιση της ποιότητας του προγράμματος.

Έτσι ανεξάρτητα από την επιλεγόμενη ραδιοτηλεοπτική τάξη και τη δομή της αγοράς που προκρίνεται αυτό που είναι σαφές είναι ότι η κερδοφορία με βάση τον ανταγωνισμό δεν μπορεί να αποτελεί το κυρίαρχο ή πολύ περισσότερο το μοναδικό κριτήριο ρύθμισης ή αυτορρύθμισης αυτού του τομέα. Συνάγεται έτσι ότι συντρέχουν σοβαροί λόγοι ισχυρής ρύθμισης, προκειμένου να διασφαλίζεται το κοινό συμφέρον. Η εκτίμηση αυτή πρέπει να αξιολογηθεί επιπλέον και σε συνάρτηση με το γεγονός ότι τα «κβαντικά» άλματα της τεχνολογίας όξυναν περαιτέρω την άνιση σχέση μεταξύ περιεχομένων και δικτύων, ώστε ο αποπνικτικός έλεγχος των τελευταίων εναντίον των πρώτων να είναι όχι μόνο απτός αλλά και σαρωτικός.

Έτσι, όπως επιχειρηματολογούσαν το Ευρωκοινοβούλιο, η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΟΚΕ) και άλλοι υποστηρικτές του δημοσίου συμφέροντος, η ΕΚ θα είχε προφανή συμφέροντα να προτάξει στην κλίμακα των προτεραιοτήτων της τις πολιτικές για τον τομέα του προγράμματος - όχι μόνον επειδή από τη φύση των πραγμάτων σε αυτόν η Ευρώπη έχει συγκριτικά πλεονεκτήματα, αφού διαθέτει ένα τεράστιο πολιτιστικό κεφάλαιο και ένα πολυπληθές δυναμικό παραγωγών και δημιουργών προγράμματος, αλλά, και επειδή διαθέτει και υπολογίσιμα συγκριτικά μειονεκτήματα. Ορισμένα εξ αυτών οφείλονται στην απόλυτη κυριαρχία του συγκεντρωτικού και κάθετα οργανωμένου αγγλοσαξονικού (Χολγουντιανού) μοντέλου και προϊόντος με αποτέλεσμα το κόστος ενός προγράμματος από τις ΗΠΑ να αντιστοιχεί με το 15% του αντίστοιχου κόστους στην ΕΚ. Άλλα πάλι συγκριτικά «μειονεκτήματα» είναι σύμφυτα με την ιδιοσυγκρασία/ιδιοσυστασία της ευρωπαϊκής ταυτότητας/κατάστασης που χαρακτηρίζεται από γλωσσικές, πολιτιστικές και άλλες καταταμίσεις. Ο συνδυασμός αυτών των χαρακτηριστικών αναδεικνύει το γεγονός ότι στον τομέα αυτόν η Ευρώπη συνολικά διακινδυνεύει σοβαρότατα πολιτιστικά και πολιτικο-οικονομικά διακυβεύματα. Το ζητούμενο ήταν να στηριξεί οπωσδήποτε, ιδιαίτερα, τον τομέα παραγωγής προγράμματος αναδιαρθρώνοντάς τον ανταγωνιστικά σε σχέση με τους ανταγωνιστές της στην παραγωγή πολιτιστικών αγαθών. Αντί λοιπόν μιας συνολικής και ισόρροπης πολιτικής, προέκυψε η εγκα-

τάληψη του τομέα, εν είδει πανάκειας, στην ιδιωτικοποίηση και σε μια προϊούσα *de facto* και *de jure* απορύθμιση, και παγκοσμιοποίηση με ευκρινώς αρνητικές πολιτικές/συνταγματικές και οικονομικές επιπτώσεις.

Η πολιτική αυτή στάση αποκραυγάζεται ξεκάθαρα στην απόπειρα διαχείρισης και επίλυσης του εξαιρετικά πολύπλοκου και οικονομικο-πολιτικά άκρως επίμαχου και πολυδιάστατου ζητήματος της συνδρομητικής ψηφιακής τηλεόρασης που προσφάτως απασχολεί και φορείς στην Ελλάδα. Η απόπειρα αυτή κατέληξε στο να εκχωρηθεί τελικά -μέσα από διαδικασίες όπου, στο ευρωπαϊκό επίπεδο, ορισμένοι πολιτικοί δεν είχαν την ευχέρεια να κατανοήσουν τι πραγματευόνταν και τι ψήφιζαν!- η οικονομική νομή αλλά και ο *de*

facto έλεγχος ενός πολιτικού και πολιτιστικού κλειδιού/δι-αύλου τεράστιας σπουδαιότητας στο ιδιόκτητο σύστημα πρόσβασης κωδικοποιημένων τηλεοπτικών υπηρεσιών «SimulCrypt» του Rupert Murdoch και των εταίρων του André Roussset (ιδιοκτήτη του τηλεοπτικού σταθμού Canal+ της Γαλλίας) και την πολυεθνική εταιρεία Nethold που εδρεύει στην Ολλανδία (βλ. Kaitatzi-Whitlock, 1997 και 1998). Η πολιτική αυτή όμως υπονομεύει την πραγματοποίηση μιας ολόπλευρης στρατηγικής για την κοινωνία και την οικονομία των πληροφοριών στην Ευρώπη. Καθετοποιεί και συσσωματώνει τον έλεγχο δύο διαφορετικών λειτουργιών στην αλυσίδα παροχής τηλεοπτικού προγράμματος (ηλεσταθμός και εκπομπή προγράμματος αφενός και δίοδος περάσματος των τηλεσταθμών κωδικοποιημένου προγράμματος αφετέρου)². Εγκαθιστά ένα καινούργιο και δυνάμει απόλυτο μονοπώλιο παραχωρώντας το σε ήδη κολοσιαίους βαρώνους. Καθιστά τους ιδιοκτήτες του συστήματος αυτού *de facto* ελεγκτές της συνδρομητικής τηλεοπτικής ροής προγράμματος καθώς και ρυθμιστές της τιμολογιακής πολιτικής των ανταγωνιστών τους στην παροχή κωδικοποιημένου προγράμματος. Η συνολική απόρροια από την εγκατάσταση αυτών των νέων σχέσεων πα-

ραβάλλεται με την φεουδαρχοποίηση της σχέσης τηλεθεατών-ηλεκταναλωτών και μεγιστάνων ιδιοκτητών της τηλεόρασης και των ΜΜΕ γενικότερα.

3. Η ιστορική συγκυρία

Το κύριο χαρακτηριστικό της ιστορικής συγκυρίας κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών είναι η μεταλλαγή στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις και τη βιομηχανική οργάνωση, και η επενδυτική έμφαση στον τριτογενή τομέα των υπηρεσιών και δη των επικοινωνιών. Αυτά τα στοιχεία αποτελούν τα θεμέλια για την μετάβαση στη λεγόμενη μετα-βιομηχανική οικονομία ή άλλως πως στην κοινωνία των πληροφοριών. Αιτιακά και δομικά στοιχεία αυτών των εξελίξεων ήταν ο κορε-

σμός των παραδοσιακών βιομηχανικών αγορών, ο συνακόλουθος στασιμοληθωρισμός, και η ύφεση, και μετέπειτα, η άνοδος και κυριαρχία του νεο-φιλελεύθερου δόγματος που επέφερε σαρωτικές διαρθρωτικές αλλαγές στην κοινωνία και την οικονομία. Έναυσμα και κύριο κριτήριο αυτών των εξελίξεων ήταν η αναζήτηση τρόπου που θα διασφάλιζε υψηλά ποσοστά κερδοφορίας στο διαρκώς ισχυροποιούμενο και παγκοσμιοποιούμενο επενδυτικό κεφάλαιο.

Όπως τεκμηριώνεται από τις επιλογές στα πλαίσια της GATT, του ΟΟΣΑ και της ομάδας των 7 κατά την διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, μέσα σε αυτή τη διεθνή ατμόσφαιρα, κλιμακώθηκαν ραγδαία τα φαινόμενα της απορρύθμισης και της παγκόσμιας απελευθέρωσης. Ωστόσο, όπως εύστοχα αξιολογεί ο Βεργόπουλος, «[η] αύξηση της κινητικότητας του κεφαλαίου, ως συνέχεια του μοντέλου φιλελευθροποίησης-απορρύθμισης-διεθνοποίησης, απέχει σήμερα πολύ από το να βελτιώσει τις συνθήκες διεθνούς χρηματοδότησης. Αντιθέτως βρισκόμαστε σε μια άνευ προηγουμένου πόλωση των τοποθετήσεων της αποταμίευσης και της διεθνούς επένδυσης. Παρατηρούμε έτσι σημαντικές ανισορροπίες: οι χρηματοδοτήσεις συγκεντρώνονται σε δύο ή τρεις χρηματιστικούς πόλους και

σε δύο ή τρία “δυνατά” νομίσματα...» (1994: 312). Επιπλέον, απότοκο των πρώιμων φαινομένων απορρύθμισης σε ορισμένα κράτη μόνον ήταν και το φαινόμενο της «υπολογισμένης παρανομίας», όπου ισχυρά ακόμη εθνικά ρυθμιστικά πλαίσια παρακάμπτονταν δια της μετακίνησης οικονομικής δραστηριότητας σε περιοχές που ήταν αντίστοιχα αρρύθμιστες ή ανεξέλεγκτες, χάριν και της επιχειρησιακής ευελιξίας που παρέχουν τα σύγχρονα τηλεπικοινωνιακά συστήματα. Με αφετηρία την ανάλυση της θέσης των ΗΠΑ μέσα σε αυτό το διεθνές σύστημα των πολλαπλών αναδιαρθρώσεων, και του ρόλου του χρηματιστικού κεφαλαίου στις τεκταινόμενες αναδιαρθρώσεις επισημαίνεται ακόμη η ανάδυση φαινομένων ανομίας και ακυβερνησίας τόσο στο επίπεδο του κράτους-έθνους (και της κλασικής πολιτικής), όσο βέβαια και στο άναρχο, ασαφές και ευμετάβλητο διεθνές σύστημα. «[Ο]ι σύγχρονες μεταμορφώσεις του κράτους-έθνους δεν οδηγούν σε ποσοτικές μεταβολές των διαστάσεων του κεφαλαίου, αλλά μάλλον σε ποιοτικές μεταλλαγές τους». (Βεργόπουλος, 1994: 309)³. Το περιβάλλον αυτό επέδρασε στην πορεία της περιφερειακής ολοκλήρωσης και καθόρισε τους εν γενέσει θεσμούς και τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στην νεότευκτη και εξ αυτού ευάλωτη ΕΚ.

Μέχρι τις αρχές του 1980 περίπου στην πλειοψηφία των κρατών-μελών της ΕΚ, ο τομέας των ραδιοτηλεοπτικών μεταδόσεων ελεγχόταν σε καθαρά εθνικό επίπεδο και μάλιστα κατά κύριο λόγο από ρυθμίσεις δημοσίου δικαίου. Έτσι ο τομέας αυτός κυριαρχούνταν από τις δύο αυτές θεμελιώδεις παραμέτρους, τον εθνικό ορισμό και τον ορισμό του δημοσίου δικαίου που οριοθετούσαν το ρόλο των ηλεκτρονικών ΜΜΕ και συνεπώς και το είδος του αγαθού που παρείχαν. Πτυχές ιδιωτικού δικαίου υπεισέρχονταν εκ των πραγμάτων σε διαπλεκόμενους με τα δημοσίως παρεχόμενα αγαθά κλάδους, όπως για παράδειγμα η παραγωγή και διάθεση των τηλεοπτικών συσκευών. Η μόνη ευρωπαϊκή χώρα όπου η ραδιοτηλοψία ήταν ένα καθαρά ιδιωτικο-οικονομικά οργανωμένο φαινόμενο πριν από το 1975 ήταν το Λουξεμβούργο. Το κείμενο και δύσβατο πρόβλημα που ανακύπτει για έναν πολιτικό φορέα με αξιώσεις νομιμοποίησης, (legitimacy) δικαιοδοσίας και συνοχής σχετίζεται με την πολιτική παρέμβαση και διαπραγμάτευση της αναδιάρθρωσης αυτής ώστε μέσω της ρύθμισης να διασφαλίζεται η εξισορρόπηση των διαφιλονικούμενων συμφερόντων. Αυτό υπήρξε και εξακολουθεί να είναι το μήλον της έριδος στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ήδη από το 1982 τα όργανα της ΕΚ εκδήλωσαν ενεργά το ενδιαφέρον τους για μια «υπερ-εθνικοποίηση» και κοινοτικοποίηση της ρύθμισης των ραδιοτηλεοπτικών τομέων. Η διαδικασία έναρξης της κοινοτικής εμπλοκής στα θέματα αυτά δρομολογήθηκε ιδιαίτερα δυναμικά το 1984 με τη δημοσιοποίηση της πράσινης βίβλου Τηλεόραση Χωρίς Σύνορα (COM/1984/300) η οποία αντανάκλασε πλήρως το πνεύμα της επερχόμενης Ενιαίας Πράξης και της ενιαίας

αγοράς (1985-1987). Ακολούθησαν οι αποφάσεις των Ευρωπαϊκών Συμβουλίων σχετικά με τη δορυφορική τηλεόραση και το στρατηγικό πρόγραμμα για την τηλεόραση υψηλής ευκρίνειας⁴. Αφού κατοχύρωσε τη δικαιοδοσία παρέμβασής της στον οπτικοακουστικό τομέα και μάλιστα στο πλαίσιο της ενιαίας αγοράς, η ΕΚ σταδιακά διεύρυνε το πεδίο των παρεμβάσεών της εισχωρώντας έτσι στο πεδίο δράσης των εθνικών κυβερνήσεων. Παράλληλα εξοβέλισε σε σημαντικό βαθμό τους θεσμούς του εθνικού επιπέδου από τον *de facto* έλεγχο των εξελίξεων και εδραίωσε μια πολιτική που επικεντρωνόταν στα ιδιωτικοοικονομικά στοιχεία του τομέα, ενώ παρέκαμπε τα χαρακτηριστικά του δημοσίου δικαίου και τις επιταγές που εκπορεύονται εξ αυτών καταλείποντας τις πτυχές αυτές στα κράτη-μέλη. Σήμερα οι τηλεοπτικές υπηρεσίες είναι διασυννοριακές και παγκόσμιες. Στον χώρο δεσπόζουν ιδιωτικά συμφέροντα πολυεθνικών κολοσσών. Επήλθε έτσι πρώτον, μια ιδιωτικοποίηση, δεύτερον, μια εμβελειακή διεύρυνση που υπερβαίνει τα εθνικά αλλά και τα κοινοτικά όρια και η οποία με *όχημα* τον στόχο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης οδήγησε στην παγκοσμιοποίηση του ευρωπαϊκού ραδιοτηλεοπτικού χώρου. Τρίτον, εδραιώθηκε ανεπιστρεπτί στον παγκόσμιο χώρο των πολιτιστικών αγαθών και των πληροφοριών η κυριαρχία τριών - τεσσάρων δεσποζουσών χωρών⁵.

4. Η στρατηγική των ευρωπαϊκών προτύπων δορυφορικών μεταδόσεων και η Τηλεόραση Υψηλής Ευκρίνειας

Η στρατηγική για την επιβολή των ευρωπαϊκών προτύπων μετάδοσης τηλεοπτικού σήματος υψηλής ευκρίνειας σε παγκόσμιο επίπεδο εντασσόταν στις πολιτικές για τον ευρύτερο τομέα των νέων τεχνολογιών και στο παράλληλα αναπτυσσόμενο πλαίσιο της ενιαίας αγοράς. Όμως η μεγαλύτερη αυτή ευρωπαϊκή στρατηγική απέτυχε οικτρά. Τα αίτια της αποτυχίας συνδέονται ασφαλώς με το πλαίσιο «ανοιχτής αρχιτεκτονικής» που επιβλήθηκε (από τις κυρίαρχες δυνάμεις της ΕΕ) για την ενιαία αγορά. Η στρατηγική αυτή ήταν απότοκος της ευρωπαϊκής υπερ-αντίδρασης στις ιαπωνικές τεχνο-οικονομικές επιτυχίες και προκλήσεις. Έναυσμα των ιαπωνικών απειλών θεωρήθηκε η απόπειρα της χώρας αυτής να προωθήσει το δικό της πρότυπο μεταδόσεων ως το παγκόσμιο αποδεκτό στους αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς με σκοπό να ελέγξει αποκλειστικά αυτόν τον δυναμικά αναδυόμενο μετα-βιομηχανικό οικονομικό χώρο. Παράλληλα η κοινοτική αυτή στρατηγική στόχευε να ελέγξει παραγωγικά την εξωθεν επερχόμενη απορρύθμιση αλλά και τη σύγκλιση των τριών αναπτυξιακών τομέων.

Έτσι οι ευρωπαϊκές ελίτ της βιομηχανίας μέσω της UNICE (ένωση ευρωπαίων βιομηχάνων) και των πολιτικών οργάνων θέλησαν να οργανώσουν την οικονομική ανάπτυξη της κοινότητας γύρω από αυτόν τον άξονα τεχνολογικής και οικονομικής διαπλοκής των τριών ετερογενών αλλά συγκλι-

νόντων τομέων της τεχνολογίας και των πληροφοριών-επικοινωνιών. Ειδικότερα η ΕΚ ανταποκρίθηκε θετικά στην πρωτοβουλία ορισμένων μελών της UNICE, (Philips, Tomson, EMI, NOKIA κ.ά.) και του γαλλογερμανικού άξονα, που επιχείρησαν μια κοινή προσέγγιση στα θέματα των νέων τεχνολογιών και προανήγγειλαν τη λήψη κοινών πολιτικών και την εφαρμογή μιας μεγαλεπήβολης στρατηγικής, επίκεντρο της οποίας ήταν οι νέες τεχνολογίες και ειδικότερα η αξιοποίηση των δορυφορικών και των νέων καλωδιακών μεταδόσεων οπτικών ινών. Προκειμένου να τελεσφορήσει αυτή η στρατηγική, είχε κριθεί ότι προϋπέθετε την ανάδειξη, αποδοχή και επιβολή του ευρωπαϊκού τεχνολογικού προτύπου μεταδόσεων από τα αρμόδια διεθνή ρυθμιστικά κέντρα. Προς τούτο η συνδιάσκεψη των ευρωπαίων ηγετών δρομολόγησε το 1986 στο Λονδίνο το πρόγραμμα «Εύρηκα 95» το οποίο αποσκοπούσε στην έρευνα και την τεχνολογική ανάπτυξη ενός συστήματος Τηλεόραση Υψηλής Ευκρίνειας που θα βασιζόταν σε αναλογική τεχνολογία και συγκεκριμένα στο σύστημα MAC (Multiple Analogue Component) το οποίο βρισκόταν ήδη στο στάδιο της επεξεργασίας στα ερευνητικά εργαστήρια των παραπάνω εταιρειών. Εξάλλου οικονομικά το ευρωπαϊκό σύστημα της Τηλεόρασης Υψηλής Ευκρίνειας επρόκειτο να βασιστεί στην αγοραστική δύναμη των 340 εκατομμυρίων καταναλωτών της επερχόμενης ενιαίας αγοράς. Έτσι η στρατηγική αυτή στόχευε κατ' αρχήν στην ματαίωση των ιαπωνικών σχεδίων και επίσης στο να προκατάλαβε τις (δυνητικές ακόμη κατά την διάρκεια του πρώτου μισού της δεκαετίας του 1980) αμερικανικές απόπειρες τεχνολογικού ελέγχου και κυριαρχίας σε αυτόν τον τομέα. Κυρίως όμως με τη στρατηγική αυτή η ΕΚ φιλοδοξούσε πρώτον, να εισδύσει δυναμικά στις ανερχόμενες παγκόσμιες οικονομίες δικτυακού τύπου (με παροχή υπηρεσιών συννεχούς ροής) δεύτερον, να διατηρήσει τα μερίδιά της στις παραδοσιακές αγορές ηλεκτρονικού εξοπλισμού αλλά και τρίτον, να κατακτήσει όλες τις εν εξελίξει ή δυνητικές τεχνολογικές αγορές νέων και πρωτοποριακών προϊόντων και υπηρεσιών. Προς τούτο υιοθέτησε μια ιδιαίτερα μαχητική στάση απέναντι στους δύο άλλους πόλους της τριάδας: ΗΠΑ, Ιαπωνία, ΕΚ.

Αρκετά συνοπτικά, χωρίς να προλάβει να αναπτυχθεί ένας δημόσιος διάλογος, το 1986 η ΕΚ υιοθέτησε την πρώτη οδηγία, η οποία προέβλεπε τη σταδιακή μετάβαση στα πρότυπα ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης MAC και επικεντρωνόταν αποκλειστικά σε ό,τι αφορούσε τις δορυφορικές μεταδόσεις τηλεοπτικού σήματος υψηλής ισχύος. Η επιλογή αυτή προέβλεπε εξαρχής για την υπερβολική πίστη στις απευθείας δορυφορικές τεχνολογίες και προέβλεπε έναν έντονο τεχνολογικό ντετερμινισμό που σύντομα αποδείχθηκε μοιραίος. Σε αντιδιαστολή με το αντίπαλο ιαπωνικό σύστημα, το ευρωπαϊκό χαρακτηριζόταν πρώτον από την συμβατότητα με τα υπάρχοντα συστήματα μετάδοσης (Pal, Secam, NTSC)

και δεύτερον επεδίωκε την κλιμακωτή εισαγωγή της αναβαθμισμένης τηλεόρασης. Έτσι πριν από την επικράτηση της Τηλεόραση Υψηλής Ευκρίνειας και του συστήματος HD-MAC οι τηλεσταθμοί καλούνταν να εφαρμόσουν το μεταβατικό σύστημα D2-MAC που βελτίωνε, μερικώς τις ποιοτικές παραμέτρους του σήματος.

Η πλευρά των εισηγητών αυτής της «στρατηγικής» (Philips, Tomson και ο Γαλλογερμανο-ολλανδικός άξονας) υπολόγιζε στην επικράτησή του λόγω της τεχνική υπεροχής του συστήματος ως προς την απευθείας στο σπίτι δορυφορική μετάδοση. Αυτή η υπεροχή όμως, πέραν του ότι υπήρξε παροδική, δεν μεταφραζόταν οπωσδήποτε και αυτόματα σε οικονομικό πλεονέκτημα. Αντίθετα οι δορυφόροι μεσαίας και χαμηλής ισχύος κατάφεραν σχεδόν ταυτόχρονα με αυτές τις εξελίξεις να υπερκεράσουν αυτό το συγκριτικό πλεονέκτημα των ισχυρών δορυφόρων. Η ανάδειξη των προτύπων MAC αποκλειστικά για απευθείας δορυφορικές μεταδόσεις δημιούργησε ουσιαστικά το πρώτο κείμενο ενδοευρωπαϊκό ρήγμα στην κοινή αυτή πολιτική, αφού προκάλεσε τον αντιπερισπασμό και τον σφοδρό ανταγωνισμό των εν λειτουργία τηλεσταθμών που εξέπεμπαν διαφορετικό τύπο σήματος. Αποξενώθηκαν έτσι και τέθηκαν σε ανταγωνιστική σχέση με το εν γενέσει μοντέλο τα επίγεια συστήματα Pal και Secam, το ανερχόμενο Pal plus, οι πολιτικοί τους υποστηρικτές και οι βιομηχανικοί κύκλοι που τα τροφοδοτούσαν. Η επιλογή αυτή χαρακτηρίζεται λοιπόν ως η αχίλλειος πτέρνα της στρατηγικής της ΕΚ, που αξιοποιήθηκε δεόντως από τους εσωτερικούς αντιπάλους της «ευρωπαϊστικής» πολιτικής, δηλαδή από τους επιχειρηματίες τηλεσταθμών που εξέπεμπαν ήδη από την μπάστα των τηλεπικοινωνιών (χαμηλής ισχύος) και αναμεταδίδονταν κατόπιν καλωδιακά (σε μια πρώτη φάση) στα κρατούσα πρότυπα.

Παρά τις επανειλημμένες κοινές θέσεις (common positions) του Συμβουλίου να επιβάλει το «ευρωπαϊκό μοντέλο προτύπων» στις δορυφορικές μεταδόσεις, το Συμβούλιο διέπραξε ένα ακόμη στρατηγικό λάθος κατά την υιοθέτηση της οδηγίας του 1986. Οι διατάξεις της κάλυπταν μόνο τις τηλεοπτικές δορυφορικές μεταδόσεις, ενώ άφηναν αρρύθμιστες τις τηλεπικοινωνιακές δορυφορικές μεταδόσεις μεσαίας και χαμηλής ισχύος. Περιορίστηκε δηλαδή στο να αξιώνει τη χρήση του προτύπου MAC μόνο από την μπάστα συχνοτήτων που είχε οριοθετηθεί για τις τηλεοπτικές μεταδόσεις από τη Διεθνή Ένωση Τηλεπικοινωνιών το 1977, αφήνοντας αρρύθμιστες τις συχνότητες που κανονικά προορίζονταν για την φωνητική τηλεφωνία (από σημείο σε σημείο). Αυτό συνέβη επειδή ασκήθηκαν αφόρητες πιέσεις πρώτον, από ένα τμήμα της γερμανικής ραδιοτηλεοπτικής βιομηχανίας, που είχε ήδη προβεί σε επενδύσεις σε αναμεταδότες στην μπάστα της χαμηλής ισχύος (δεδομένης μάλιστα της πλήρους καλωδίωσης της χώρας αυτής) δεύτερον, από την κυβέρνηση του Λουξεμβούργου και του ομίλου της Astra και τρίτον, από

την κυβέρνηση Thatcher εν όψει της αποσκίρτησης της British Telecoms από την EUTELSAT⁶ και της μεταπήδησής της σε στρατηγικές συνεργασίες με τον όμιλο Astra. Αυτές οι πιέσεις σκιαγραφούσαν τη σοβαρότατη απόκλιση στρατηγικών συμφερόντων μεταξύ των διαφόρων κρατών μελών της κοινότητας. Το περιβάλλον αυτό καθόρισε αναντίρρητα τους εν γενέσει θεσμούς και την διαδικασία λήψης αποφάσεων στην νεότευκτη και εξ αυτού ευάλωτη ΕΚ. Έτσι ερμηνεύεται η ανικανότητα του Συμβουλίου Υπουργών να αποτρέψει τη ριζική εσωτερική αντίφαση της οδηγίας. Έτσι εξαιτίας, συνεπώς, του ιδιαίτερου διακυβερνητικού συστήματος παραγωγής πολιτικής που παγιώθηκε στην ΕΚ και προκειμένου να επιτευχθεί μια μίνιμουμ συμβιβαστική συμφωνία, μέσα στα πλαίσια των διαπραγματεύσεων των διαβόητων «ανταλλαγών και των αντικαταβολών», το Συμβούλιο Υπουργών, αποφάσισε τελικά από τη ρύθμιση της οδηγίας αυτής να εξαιρεθεί η μπάντα των συχνοτήτων χαμηλής ισχύος αφήνοντας έτσι ορθάνοιχτο το απαραίτητο παραθυράκι για τους ενδοκοινοτικούς ανταγωνιστές της «κοινής» ευρωπαϊκής στρατηγικής (Kaitatzi-Whitlock, 1998).

Ο διαχωρισμός αυτός όμως αποτέλεσε τη χαριστική βολή της αμφίρροπης οδηγίας, πολύ περισσότερο αφού ήταν ήδη γνωστό πολιτικά και τεχνολογικά, αλλά και αποδείχτηκε από τις αμέσως επόμενες κινήσεις των επιχειρηματιών, ότι η απευθείας δορυφορική μετάδοση θα ήταν επιτεύξιμη άμεσα και από τους δορυφόρους μεσαίας και χαμηλής ισχύος. Και εκ του αποτελέσματος κρίνεται συνεπώς ότι αυτή η μπάντα παρέμεινε σκόπιμα αργύρυστη για την πραγματοποίηση των μεταδόσεων της εταιρείας Astra του Λουξεμβούργου, που εξέπεμπε από αυτήν ήδη όταν υιοθετούνταν η εν λόγω οδηγία. Η μοιραία οδηγία του 1986 όμως έπασχε και από άλλα δεινά, που αντικατοπτρίζουν τους ενδοκοινοτικούς οικονομικούς τεχνο-ανταγωνισμούς αλλά και την αθεράπευτη ρωγμή μεταξύ των δύο κύριων τότε τάσεων για τον ρόλο του κράτους για το χαρακτήρα και το μέλλον της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Από τη μια μεριά προκρινόταν το παράδειγμα της μακροπρόθεσμης πολιτικής παρέμβασης για τους σκοπούς της περιφερειακής ολοκλήρωσης και από την άλλη δέσποζε το νεο-φιλελεύθερο δόγμα της παγκοσμιοποίησης και οι επιταγές των δυνάμεων που αξίωναν την άνευ ορίων και όρων απορρύθμιση και έτειναν ήδη ακάθεκτα προς μία παγκοσμιοποίηση της οικονομίας των πληροφοριών και προς μια αμφισβήτηση και αποσταθεροποίηση του στόχου των ευρωπαϊστών.

Το 1990 η Επιτροπή κλήθηκε να καταθέσει πρόταση αναθεώρησης της οδηγίας του 1986 και να εισηγηθεί νέο νομοθετικό πλαίσιο. Βρέθηκε όμως αντιμέτωπη με την αδιαλλαξία των ιδιοκτητών τηλεσταθμών και των επιχειρηματιών ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης που εκπροσωπούνταν από την Ένωση Εμπορικών Ραδιοτηλεοράσεων (Association of Commercial Television - ACT). Οι επιχειρηματίες αυτοί, στο

βαθμό που παρείχαν δορυφορικές υπηρεσίες, εκπροσωπούσαν τις δυνάμεις που συγκροτήθηκαν και ορθώθηκαν ακριβώς από την ύπαρξη του μοιραίου παράθυρου της πρώτης οδηγίας. Μεταξύ αυτών πρωτοστατούσαν ο R. Murdoch και ο Λουξεμβουργιανός όμιλος Astra, του οποίου σημειωτέον ικανός αριθμός μετοχών ελέγχεται από την κυβέρνηση του Δουκάτου και του οποίου τα δορυφορικά συστήματα τροφοδοτούνται από τον κολοσσό στρατιωτικού/τηλεπικοινωνιακού/διαστημικού εξοπλισμού Hughes των ΗΠΑ (Negrine, 1988).

Εν όψει της σφοδρής αντίδρασης των φορέων της αγοράς και της συνακόλουθης δυστοκίας, η Επιτροπή σε μιαν ύστατη απόπειρα προσέλκυσε στο ευρωπαϊκό πρότυπο MAC ει-

σηγήθηκε την επιχορήγηση όλων των εξοπλισμών σε πρότυπα MAC καλώντας ταυτόχρονα τους βιομηχάνους να δεσμευτούν με ένα μνημόνιο συναίνεσης. Και αυτή η προσπάθεια απέτυχε. Έτσι η οδηγία που υιοθετήθηκε το Μάιο του 1992 και που προϋπέθετε τόσο τις επιχορηγήσεις όσο και τη συναίνεση των βιομηχάνων ήταν στην πράξη θνησιγενής. Από τα μέσα του 1991 μέχρι την Άνοιξη του 1993 η ψήφιση του προγράμματος επιχορήγησης περιφερόταν και αναβαλλόταν διαδοχικά στα Συμβούλια των Υπουργών Τηλεπικοινωνιών. Επακόλουθο αυτής της δυστοκίας ήταν ότι οι τηλεσταθμοί, που είχαν προσχωρήσει στο σύστημα MAC στην δεκαετία του 1980, να σπεύδουν ο ένας μετά τον άλλον να μετακινούνται ούτως ή άλλως επιζήμια πρότυπα. Επιπλέον, παρά το οικονομικό δέλεαρ μέσα στο κλίμα των αγεφύρων των διαφωνιών και της δυσπιστίας κανέναν νέος τηλεσταθμός δεν προσχώρησε στα πρότυπα προηγμένης ή Υψηλής Ευκρίνειας Τηλεόρασης που πρότεινε η κοινότητα. Εν όψει αυτών των ανυπερέβλητων δυστοκιών, που υπογραμμίζονταν βεβαίως από την διαφαινόμενη επέλαση της ψηφιακής τηλεόρασης υψηλής ευκρίνειας που προωθούσαν οι ΗΠΑ, στις 16 Ιουνίου 1993 η ΕΚ εξαναγκάστηκε να εγκαταλείψει την ατυ-

χή στρατηγική της. Από το σύνολο των τεχνικών παραμέτρων που προτεινόταν στο πακέτο του συστήματος MAC διατηρήθηκε μόνον το σχήμα ευρείας οθόνης με λόγο πλάτους και ύψους 16/9⁷. Έτσι η ΕΚ δεν εγκατέλειψε μόνο τα σχέδιά της για μια παγκόσμια επικράτηση των ευρωπαϊκών προτύπων αλλά, αντίθετα με την τακτική που ακολούθησαν οι Ιάπωνες ως προς αυτό, και αυτήν ακόμη την πολιτική βούληση να επιβάλει το δικό της μοντέλο Τηλεόρασης Υψηλής Ευκρίνειας σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Φυσικά εγκατέλειψε επίσης και την αγωνιστική ρητορεία, καθώς τώρα αναζητούσε την σύμπραξη με τους πρώην αντιπάλους της, ΗΠΑ και Ιαπωνία. Μετά την παταγώδη αποτυχία της στρατηγικής της η ΕΚ πραγματοποίησε έτσι μια αναθεωρητική στροφή εκατόν ογδόντα

μοιρών όχι μόνον ως προς την τεχνολογική της πολιτική αλλά κυρίως ως προς την τεχνο-βιομηχανική της σχέση με τις ΗΠΑ⁸ και το ευρύτερο διεθνές σύστημα.

Η αλλαγή πλεύσης αλλά και ο συγκεκριμένος αναπροσανατολισμός που πραγματοποιήθηκε δηλώνουν όχι μόνο τις ακάθεκτες τάσεις καθετοποίησης και παγκοσμιοποίησης της οικονομίας των αναπτυσσόμενων κλάδων αλλά επίσης και τις εξαρτήσεις της Ευρωπαϊκής οικονομίας και έρευνας από την τεχνο-οικονομική ηγεμονία των ΗΠΑ. Επιπλέον συμπερασματικά πρέπει να συναχθεί ότι η ΕΚ με εσωτερικό αντίπαλο το λόμπι που αντιμαχόταν το ευρωκοινοτικό σύστημα δηλαδή το λόμπι των εμπορικών δορυφορικών μεταδόσεων Astra αλλά και των εμπορικών τηλεοπτικών σταθμών και των κρατών μελών που τα στηρίζαν, έχασε το «παιχνίδι» που είχε εκδιπλώσει το 1986 σε όλα τα μέτωπα. Πρώτον εγκατέλειψε την στρατηγική της για το ευρωπαϊκό πρότυπο μετάδοσης MAC. Δεύτερον εγκατέλειψε το πολιτικό εργαλείο της προτυποποίησης (the policy of standards) για την περιχαράκωση της εγχώριας οικονομίας και για την πολιτική παρέμβαση στη διαμόρφωση μακροπρόθεσμης βιομηχανικής πολιτικής. Τρίτον υπέκυψε στην κυριαρχία των παλαιών

προτύπων (Pal και Secam) που συγκαλύπτεται πίσω από τον όρο «ουδετερότητα» (ως προς τα πρότυπα) (93/424/EEC και 93/C 209/01). Τέταρτον στο εξωτερικό μέτωπο κάνοντας στροφή εκατόν ογδόντα μοιρών αναγγέλλει ρητά την «ενεργή συνεργασία» με τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία, που την δεκαετία του 1980 εκλάμβανε ως τον «εξωτερικό εχθρό». Δεδομένων των απτών κερδών για εταιρείες όπως η Astra, η Kirche gruppe, η Bertelsmann και η BSKyB, τα κράτη μέλη που τις υποστηρίζουν φάνηκαν ανίκανα να συμφωνήσουν για μια «κοινή ευρωπαϊκή πολιτική και υπεροχή» που να συνθέτει τα αντικρουόμενα ή αποκλίνοντα συμφέροντα. Πέμπτον ευρισκόμενη σε αδυναμία και αδιέξοδο λυσιστελών πολιτικών προχώρησε στην εκχώρηση ρητών αρμοδιοτήτων «αποφασί-

ζειν» στους φορείς της αγοράς (94/C 181/02). Ωστόσο η κατάσταση αυτή υποθάλλει περαιτέρω την εξάρτηση από υπερατλαντικά ή παγκόσμια κέντρα ενώ ταυτόχρονα υποσκάπτει την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Δεδομένων αυτών των στοιχείων, καταλήγουμε ότι το «διακυβερνητικό» μόρφωμα που συνιστά την ΕΚ δεν κατάφερε να προωθήσει την κοινή του πολιτική έναντι των ενδο- και εξω-κοινοτικών του αντιπάλων. Η μελέτη θέτει επιπλέον ζητήματα για περαιτέρω διερεύνηση του ρόλου του κράτους.

5. Η Οδηγία «Τηλεόραση Χωρίς Σύνορα»

Η θέσπιση της οδηγίας Τηλεόραση Χωρίς Σύνορα (ΤΧΣ) (552/89/ΕΟΚ) αποτελεί μια περίπτωση μίνιμουμ κοινοτικής ρύθμισης⁹. Η επιλογή αυτή νομιμοποιήθηκε επισήμως με την ιδιαιτερότητα αυτού του τομέα και τους φόβους και τις ευαισθησίες των εθνικών κυβερνήσεων που δεν επιθυμούσαν να εκχωρήσουν παντελώς τις δικαιοδοσίες της εθνικής κυριαρχίας σε αυτά τα θέματα. Υπαγορεύθηκε όμως και από τις επιταγές της αγοράς για απορρύθμιση και εμποριοποίηση. Η οδηγία όπως υιοθετήθηκε περιλαμβάνει εφτά κεφάλαια και 27 άρθρα. Το πρώτο κεφάλαιο πραγματεύεται τους κε-

ντρικούς ορισμούς, το δεύτερο τις γενικές διατάξεις των δικαιοδοσιών, το τρίτο είναι αφιερωμένο στην προώθηση της διανομής και της παραγωγής τηλεοπτικών προγραμμάτων. Το τέταρτο, που είναι και το εκτενέστερο κεφάλαιο, ρυθμίζει τα θέματα της τηλεοπτικής διαφήμισης, το πέμπτο προβλέπει διατάξεις για την προστασία των ανηλίκων, ενώ το μοναδικό άρθρο του έκτου κεφαλαίου αναφέρεται σε ένα ατομικό-πολιτικό δικαίωμα και συγκεκριμένα το δικαίωμα απάντησης, και το έβδομο ορίζει τις τελικές διατάξεις.

Τόσο η προϊστορία όσο και η υιοθέτηση και εφαρμογή της οδηγίας ΤΧΣ μαρτυρούν ότι η στοχοθέτηση ως προς την οδηγία αυτήν πέρασε από διάφορα στάδια και έκφρασε κατά καιρούς αποκλίνουσες τάσεις και αντικρουόμενα συμφέροντα για διαφορετικές δυνάμεις της κοινότητας. Διαφορετικοί στόχοι ανακοινώθηκαν και υποστηρίχθηκαν στη φάση που η κοινότητα πάσχιζε ακόμη να κατοχυρώσει το δικαίωμά της να παρέμβει σε αυτόν τον διαφιλονικούμενο τομέα, οπότε και είχε προβληθεί ο στόχος της «πολιτιστικής ολοκλήρωσης» που είχε υποστηριχθεί σθεναρά από το Ευρωκοινοβούλιο. Κατά την διάρκεια της υιοθέτησης της οδηγίας το 1989, αντίθετα, δέσποζε η μάλλον αντίθετη έννοια της «πολιτιστικής ιδιαιτερότητας». Σημειώθηκε έτσι μία αλλαγή ή κατ' άλλους μια διολίσθηση στόχων και προτεραιοτήτων. Χαρακτηριστικό σχετικά είναι το γεγονός ότι η Επιτροπή στην αρχική πράσινη βίβλο του 1984 δεν αναφερόταν καθόλου σε προτάσεις για πολιτική προγράμματος. Εντούτοις πολιτική προγράμματος υιοθετήθηκε μεν στην οδηγία, αλλά όμως ναρκοθετήθηκε ταυτόχρονα, όπως φανερώνουν τα «αναπτυξιακά» άρθρα 4 και 5 τα σχετικά με την παραγωγή προγράμματος (COM/94/57 και COM/95/86).

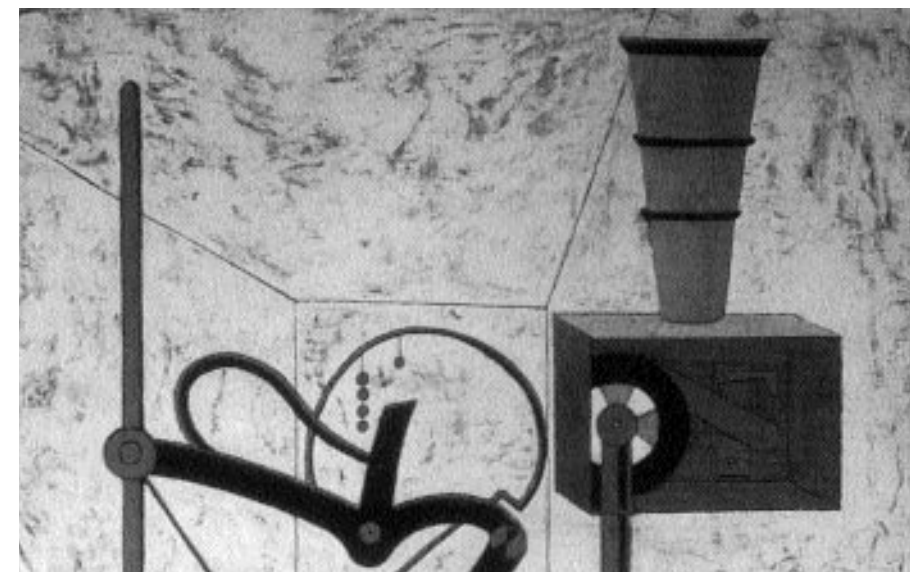
Τόσο από τις επιλογές στη διαδικασία λήψης αποφάσεων όσο και εκ του αποτελέσματος, ο σκοπός της οδηγίας της ΤΧΣ που ευανάγνωστα διακρίνεται ως ο κύριος ήταν η μετάλλαξη του τομέα της τηλεόρασης. Από τομέας εθνικού δημόσιου δικαίου και πολιτιστικών αγαθών που ήταν μεταλλάχθηκε σε έναν τομέα κυρίαρχα οικονομικού και «υπερεθνικού» χαρακτήρα και ιδιωτικο-οικονομικής οργάνωσης. Αυτή τη μετάλλαξη αξίωνε επιτακτικά η ευρωπαϊκή και η παγκόσμια διαφημιστική βιομηχανία. Θεωρούνταν όμως προαπαιτούμενη και απαραίτητη μεταξύ άλλων για την λειτουργική σύγκλιση των τριών ετερογενών τομέων, που προαναφέραμε, αλλά και για την εντατικοποίηση της εμπορικής εκμετάλλευσης του τομέα καθεαυτού. Το αιώτερο ζητούμενο ήταν η εκπόρθηση των διαφαινόμενων αναδυόμενων νέων τεχνολογικών και επικοινωνιακών αγορών¹⁰. Η οδηγία ΤΧΣ στόχευε έτσι στην απελευθέρωση και στον γεωγραφικό «εξευρωπαϊσμό» του τηλεοπτικού χώρου μέσω της ένταξής του στο πλαίσιο της Ενιαίας Αγοράς. Πράγματι επιτεύχθηκε η εκ βάθρων αναδιάρθρωση του πολιτιστικού τομέα σε δύο άξονες: στον δημόσιο/ιδιωτικό αφενός και στον εθνικό/υπερεθνικό αφετέρου. Εισήχθη-

σαν έτσι αλλαγές στο δομικό/ιδιοκτησιακό καθεστώς του κλάδου πρώτον, μέσω της θεσμοθέτησης της ιδιωτικής και της διαφημιστικής χρηματοδότησης της λειτουργίας των δημόσιας χρηματοδότησής τους. Υποκαταστάθηκε έτσι ο χρηματοδότης πολίτης (συνδρομή ή φόρος) από τον «χρηματοδότη» διαφημιζόμενο και αφανώς μόνο από τον ουσιαστικό χρηματοδότη-καταναλωτή με την ταυτόχρονη επέλαση του ελεγκτή και μεσάζοντα διαφημιστή. Δεύτερον, η αναδιάρθρωση επήλθε δια της εγκαθίδρυσης του ανταγωνισμού. Κατ' αυτόν τον τρόπο η οδηγία ΤΧΣ διέσπασε το μονοπώλιο που κατείχαν στις περισσότερες κοινοτικές χώρες οι τηλεοπτικοί σταθμοί δημόσιου χαρακτήρα. Ενώ όμως εισήχθη ο ανταγωνισμός, δεν θεσπίστηκαν κανόνες λειτουργίας ισότιμου ανταγωνισμού και πολυφωνίας στον τομέα αυτόν, που εκτός από οικονομική δραστηριότητα συνιστά και άσκηση πολιτικής/πολιτιστικής εξουσίας στο πλαίσιο του δημοκρατικού, κοινοβουλευτικού πολιτεύματος. Έτσι με αφορμή την ρύθμιση των υπερεθνικής εμβέλειας δορυφορικών και καλωδιακών τηλεσταθμών, που από την φύση τους χαρακτηρίζονται από ένα διασυνωριακό βεληνεκές, η κοινοτική εγκαθίδρυση της «ενιαίας τηλεοπτικής αγοράς» διέσπασε τα εθνικά ενδο-ευρωπαϊκά σύνορα.

Επιπρόσθετα η ισχύς της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης που διέπει την Ενιαία Αγορά, όπως διατυπώθηκε στο άρθρο 2 της Οδηγίας, που προβλέπει ότι ο έλεγχος των τηλεσταθμών ασκείται αποκλειστικά από τα κράτη εκπομπής, καθιέρωσε ουσιαστικά το ανεξέλεγκτο των εισαγόμενων εκπομπών από τα κράτη μέλη υποδοχής προγράμματος. Εισήχθη έτσι ένα αντιδημοκρατικό, μονομερές και διαφιλονικούμενο σχήμα σε μια πολιτική η οποία εντούτοις υποσχόταν τον σεβασμό της πολιτιστικής ιδιαιτερότητας. Συνάγεται έτσι ότι η οδηγία ταλαντεύεται νομικά και πολιτικά ανάμεσα στην *de facto* πλήρη απορρύθμιση της αγοράς και την *de jure* μίνιμουμ ρύθμιση η οποία τυπικά επιτρέπει στα κράτη μέλη να εφαρμόζουν αυστηρότερη ρύθμιση στα εγχώρια ΜΜΕ¹¹. Μία αυστηρότερη ρύθμιση όμως συνεπάγεται σαφώς επιβλαβή μείωση της ανταγωνιστικότητας των τοπικών ΜΜΕ έναντι των εισαγόμενων από κράτη μέλη με την ελάχιστη κοινή ρύθμιση. Επιπρόσθετα οδηγεί σε ένα άτοπο: μια οικονομική δραστηριότητα πανευρωπαϊκού φάσματος και λήψης ρυθμίζεται διαφορετικά κατά τόπους και πιθανόν και κατά αποκλίνοντα τρόπο, δίκην «πολιτιστικής ιδιαιτερότητας». Η νομιμοποίηση αυτού του φαινομένου βρίσκεται στην *de jure* και όχι βέβαια κατ' ανάγκην και στην *de facto* ισχύ της εθνικής κυριαρχίας. Αυτή η δυνατότητα για νομοθετικές αποκλίσεις και η ταυτόχρονη παράδοση του κλάδου στις «φυσικές δυνάμεις της αγοράς» είναι δύσκολο να υποστηριχθεί ότι προωθεί την περιφερειακή ολοκλήρωση.

Έμφαση δόθηκε, τουλάχιστον φραστικά, και στον υπέρτερο στόχο της οδηγίας για την αύξηση της απασχόλησης στον

οπτικοακουστικό και στους συναφείς αναπτυξιακούς τομείς. Προς τούτο η προώθηση της παραγωγής ευρωπαϊκού τηλεοπτικού προγράμματος διανθίστηκε επανειλημμένα με πολλαπλές φραστικές δεσμεύσεις. Ωστόσο είναι φανερό από τις διατυπώσεις των επίμαχων άρθρων 4 και 5 ότι οι στόχοι αυτοί παραμελήθηκαν καίρια από τον «υπερ-εθνικό» νομοθέτη. Ο διακηρυκτικός χαρακτήρας αυτών των άρθρων καταδεικνύεται από τις διατυπώσεις περί της εφαρμογής των ποσοστώσεων εκπομπής ευρωπαϊκού και ανεξάρτητου προγράμματος μόνον όταν και αν αυτό είναι «πραγματοποιήσιμο» («where practicable»). Επιπλέον, όπως έχει καταδείξει η εμπειρική έρευνα (Maggiore 1990) κατά την υιοθέτηση της οδηγίας η Γερμανία επέβαλε την εγγραφή ει-

δικής επιφύλαξης ως προς την υλοποίηση των λεγόμενων «αναπτυξιακών άρθρων» 4 και 5. Διατυπώθηκε συγκεκριμένα ότι τα άρθρα αυτά ενέχουν πολιτική μόνον και όχι νομική ισχύ. Η έκπτωση της ισχύος των στόχων για το ευρωπαϊκό πρόγραμμα διαχώρισε έτσι τους επιτακτικά υλοποιήσιμους από τους αμελητέους ή απορριπτέους στόχους. Διαφαίνεται έτσι ότι η ευρωπαϊκή οπτικοακουστική παραγωγή και η πολιτιστική δημιουργία θυσιάστηκαν υπέρ άλλων προταγμάτων σχετιζόμενων με την δυνατότητα των «πρωταθλητών» της βιομηχανίας του θεάματος να προβαίνουν σε παγκόσμιο εμπορικό ανταγωνισμό.

Δεδομένων αυτών των χαρακτηριστικών η οδηγία έπασχε από αντικρουόμενους στόχους. Έτσι δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι η εφαρμογή της οδηγίας και η υλοποίηση των στόχων που αυτή η ίδια έθεσε υπήρξαν προβληματικές. Οι αξιολογικές μελέτες υλοποίησης¹² διαπιστώνουν σωρεία προβλημάτων συμμόρφωσης και υλοποίησης τόσο στο επίπεδο ένταξης της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο όσο και στην ουσιαστική συμμόρφωση των εμπλεκόμενων νομικών προσώπων (κυρίως τηλεσταθμών) και την παρακολούθηση της συμμόρφωσης ή μη από τις κυβερνήσεις. Εντοπίστηκαν μία σειρά

από προβληματικά άρθρα και σημεία αιχμής. Τα πλέον διαφιλονικούμενα θέματα αφορούσαν την αμφισβητούμενη δικαιοδοσία μεταξύ των χωρών που εκπέμπουν και αυτών που δέχονται τηλεοπτικές υπηρεσίες. Δεύτερον επισημάνθηκαν προβλήματα μη τήρησης των ποσοστώσεων εκπομπής και ανάπτυξης του εγχώριου ευρωπαϊκού προγράμματος.

Πολλαπλά προβλήματα παραβιάσεων επισημάνθηκαν και σχετικά με τη διαφήμιση. Καταγγέλθηκαν υπερβάσεις στην επιτρεπτή χρονική διάρκεια, στην καταλληλότητα του ύφους, αλλά και στην τοποθέτηση των μηνυμάτων στη δομή του προγράμματος. Οι διατάξεις για την προστασία των νέων και η δυνατότητα άσκησης του δικαιώματος απάντησης αγνοήθηκαν σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μπορούν, για ορισμέ-

νες χώρες, να χαρακτηριστούν έως και ανενεργές. Παρόλα αυτά τα κοινοτικά όργανα απέφυγαν οποιαδήποτε δραστηριότητα παρέμβαση με σκοπό την συνέτιση των παραβατών (COM/95/86). Ενδιαφέρον είναι εξάλλου το γεγονός ότι στην πλειοψηφία των ραδιοτηλεοπτικών διαύλων κυριάρχησε ένα ακραίο δίπολο στο εκπεμπόμενο πρόγραμμα: διαπιστώθηκε δηλαδή ότι αυτό αποτελούνταν από αμιγώς εθνικό –και όχι άλλο ευρωπαϊκό– πρόγραμμα αφενός και από αμερικανικό πρόγραμμα από την άλλη (COM/94/96). Αυτό που σίγουρα κατοχυρώθηκε όμως ήταν το δικαίωμα εγκατάστασης (μη εθνικών) επιχειρήσεων οπτικοακουστικών υπηρεσιών στα κράτη-μέλη που στη συνέχεια πυροδότησε μια αχαλίνωτη τάση των επιτόπιων επιχειρήσεων για συγχωνεύσεις και εξαγορές από τα μεγαθήρια της EK BSkyB, Kirche gruppe, Bertelsmann, Canal+ τόσο στην οριζόντια όσο και στην κάθετη διάσταση. Με βάση αυτά τα δεδομένα, δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι λειτούργησε ουσιαστικά και ισόρροπα ο ενιαίος ευρωπαϊκός οπτικοακουστικός χώρος.

Μετά την παρέλευση μιας πενταετίας από την υιοθέτησή της, όπως προβλεπόταν, δρομολογήθηκε η διαδικασία αναθεώρησης της οδηγίας. Η Επιτροπή κατέθεσε πρόταση αναθεώ-

ρησης που βασιζόταν στις εκτιμήσεις για τις τρέχουσες οικονομικές και τεχνολογικές εξελίξεις και στην αξιολόγηση της υλοποίησης της οδηγίας (COM/95/86). Παρά το γεγονός όμως ότι η αξιολόγηση ήταν αρνητική, αλλά και δυσοίωνη ως προς το μέλλον της οπτικοακουστικής παραγωγής, η πρότασή της παρέμεινε περιοριστική αλλά και αναντίστοιχη με τα προβλήματα του τομέα, όπως αυτά εντοπίστηκαν στην πολύπτυχη διαβούλευση που είχε προηγηθεί. Η πρόταση αναθεώρησης αντανακλούσε μάλλον τις τάσεις για περαιτέρω εμπορικοποίηση και εξάρτηση του τομέα από το υπερατλαντικά εισαγόμενο πρόγραμμα. Έτσι και κατά τη διάρκεια της διαδικασίας αναθεώρησης της οδηγίας αναβίωσαν οι γνώριμες μακρόσυρτες διαφωνίες και ακυρώσεις στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Τα κύρια σημεία αιχμής ήταν και πάλι ο βαθμός περαιτέρω εμπορικοποίησης του τομέα, οι κρατικές δικαιοδοσίες (για την εκπομπή και λήψη του τηλεοπτικού σήματος) και τρίτον η νομική δεσμευτικότητα των «αναπτυξιακών» άρθρων 4 και 5.

Σε σχέση με τα άρθρα 4 και 5 επιδιώχθηκε έτσι η εξαίρεση των «υπηρεσιών κατά παραγγελία» από τον κύριο ορισμό της «ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης», δεδομένου ότι πρόκειται περί εξατομικευμένων, «από σημείο σε σημείο»¹³ και όχι μαζικών υπηρεσιών. Δεδομένου ότι είναι αδύνατον να ελεγχθεί η εφαρμογή ποσοτώσεων ευρωπαϊκού προγράμματος σε ατομικές υπηρεσίες, η συμπεριληψη ποσοτώσεων θα προσπόριζε πρακτικά οφέλη στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα μόνο υπό τον όρο ότι οι ποσοτώσεις θα αφορούσαν επενδύσεις στην παραγωγή προγράμματος εκ μέρους των τηλεσταθμών (αντί των ποσοτώσεων εκπομπής που ίσχυαν πρωτίτερα). Εξάλλου προτάθηκε η εισαγωγή των υπηρεσιών τηλεαγοράς στις διατάξεις της οδηγίας. Οι νέες αυτές τηλεμπορικές δραστηριότητες, που είναι μαζικής διασποράς και που εγκαθιστούν αυτόνομη σχέση «ηλεκταστημάτων» με πελάτες τηλεθεατές, αλλοιώνουν σημαντικά τον ενημερωτικό χαρακτήρα των ηλεκτρονικών ΜΜΕ. Η προστασία του ενημερωτικού χαρακτήρα των παραδοσιακών τηλεοπτικών σταθμών λογικά αντιβαίνει σε αυτού του είδους τον συμφυρμό διαφορετικών ειδών. Για την ενδυνάμωση των διαφιλονικούμενων άρθρων 4 και 5, και προκειμένου να ικανοποιήσει τους παραγωγούς και τα κράτη μέλη όπως η Γαλλία, η Επιτροπή εισηγήθηκε την απόφαση της φράσης «όπου αυτό είναι πραγματοποιήσιμο» η οποία είχε κριθεί ότι και *de facto* δημιουργεί ένα ακυρωτικό αμφίρροπο. Κατά τους υπολογισμούς της Επιτροπής αυτό ήταν πραγματοποιήσιμο, αφού ο στόχος πλειοψηφικής ποσόστωσης ευρωπαϊκού προγράμματος θεωρήθηκε εφικτός από την πλειοψηφία των τηλεσταθμών (COM/95/86). Παράλληλα ωστόσο και υπό το βάρος των απελευθερώσεων των εμπορικών συναλλαγών στις υπηρεσίες, στο πλαίσιο της GATT (τώρα WTO), η πρόταση αναθεώρησης εισήγαγε χρονικό περιορισμό δέκα ετών για την ισχύ των «προστατευτικών άρθρων». Εξάλλου, ενώ η έκθεση

της Επιτροπής για την υλοποίηση της οδηγίας επεσήμαινε την ορατή απουσία ενδοευρωπαϊκών ροών, η Επιτροπή δεν προέβαινε σε προτάσεις για μέτρα «θεραπείας» αυτής της κατάστασης. Κάτι που είναι ενδεικτικό της αποδοχής του γεγονότος ότι «ευρωπαϊκό πρόγραμμα» έχει καταλήξει να σημαίνει «εθνικό πρόγραμμα» μόνον, αλλά και της εγκατάλειψης του στόχου για την «ευρωπαϊκή πολιτιστική ολοκλήρωση» μέσω της τηλεόρασης. Ανεξάρτητα από τους στόχους που έθεσε η κοινοτική πολιτική για την ΤΧΣ συμπερασματικά συνάγεται ότι μια τέτοια οιονεί «διασυννοριακή πολιτική» έχει προσπορίσει οφέλη κυρίως σε ορισμένους επιχειρηματίες των ΜΜΕ και στους εξαγωγείς φτηνού αμερικανικού προγράμματος. Η παραμέληση των προβλημάτων των ευάλωτων χωρών και περιοχών μικρής γλωσσικής εμβέλειας στα προβλήματα που δημιουργεί ο έντονος διεθνής ανταγωνισμός είναι άλλο ένα ενδεικτικό στοιχείο του ότι πρωτάνευσε αποκλειστικά η εμπορική λογική.

Έτσι και η διαδικασία αναθεώρησης της οδηγίας «ΤΧΣ», που ολοκληρώθηκε τελικά τον Ιούνιο του 1997, αφήνει το διασυννοριακό τηλεοπτικό τοπίο έρμαιο ενός ανελέητου εμπορικού ανταγωνισμού και ακόμη περισσότερο δέσμιο ελάχιστων πολυεθνικών μεταπρατικών συμφερόντων καθεστώ που μακροπρόθεσμα και συνολικά θα οδηγήσει στην υπανάπτυξη. Μεταλλάσσεται επιπλέον ακόμη περισσότερο ο πάλοι ποτέ πολιτικός και πολιτιστικός ρόλος των ηλεκτρονικών ΜΜΕ συμπαρασύροντας ταυτόχρονα και το ρόλο των άλλων ΜΜΕ. Επιτεύχθηκε πάντως ως ένα βαθμό η αποσαφήνιση των δικαιοδοσιών των κρατών μελών. Έτσι προβλέπεται να ενισχυθούν οι δυνατότητες παρεμβολής ενός κράτους μέλους με σκοπό τη διακοπή ή αναστολή σήματος τηλεσταθμού που παραβιάζει το ισχύον εθνικό νομοθετικό πλαίσιο της χώρας υποδοχής προγραμμάτων και πληροφοριών.

6. Πολυφωνία και συγκέντρωση στα ΜΜΕ

Το άρθρο 2 της οδηγίας ΤΧΣ προβλέπει ότι για τον έλεγχο των τηλεοπτικών σταθμών η δικαιοδοσία ανήκει στα κράτη απ' όπου αυτοί εκπέμπουν¹⁴. Ο Κανονισμός κατά των συγκεντρώσεων (γενικού χαρακτήρα) προβλέπει ότι τα κράτη μέλη δεν μπορούν να παρεμβαίνουν σε υποθέσεις ιδιοκτησιακής υπερσυγκέντρωσης/ συγκεντροποίησης με κοινοτικές διαστάσεις (4064/89/ΕΟΚ, ΕΕ Νο L 395/1-12). Παράλληλα και λόγω της ισχύος της μίνιμουμ ρύθμισης της οδηγίας ΤΧΣ έπεται ότι η δικαιοδοσία για τα πολιτιστικά θέματα ανήκει στα κράτη μέλη¹⁵. Αν οι τρεις παραπάνω προτάσεις ισχύουν, προκύπτει ένα παράδοξο και μια αντίφαση, που ακριβώς δημιουργούν την γκρίζα περιοχή του νομικού κενού που υποσκάπτει μια σειρά αρχών, πάνω στις οποίες θεμελιώνεται το ευρωπαϊκό οικοδόμημα, ενώ ταυτόχρονα αποδείχθηκε μεροληπτικά κερδοφόρο για κάποιους μεγιστάνες των ΜΜΕ. Το παράδοξο που δημιουργείται από την ισχύ των τριών παραπάνω συνθηκών εκτός του ότι δημιουργεί

προβλήματα νομικής ασφάλειας προκαλεί επιπλέον οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά προβλήματα ανάμεσα στα κράτη μέλη, τους επιχειρηματίες και τους πολίτες της ΕΕ. Οι επιπτώσεις αυτών των συνθηκών που είναι οι ασυγκράτητες τάσεις συγκεντροποίησης και οι οποίες εξ ορισμού ακυρώνουν την πολυφωνία, στον ευαίσθητο αυτό τομέα είναι ασφαλώς ιδιαίτερα δυσμενείς. Εξάλλου μια δυνητικά λυσιτελής κοινοτική πολιτική παρέμβαση προσκρούει στην απουσία πολιτικής ολοκλήρωσης της ΕΕ διότι το παράδοξο αυτό δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί παρά μόνο από την αναθεώρηση των συνθηκών με την αρμόζουσα ημερήσια διάταξη και ιεράρχηση και φυσικά με την προαπαιτούμενη προς τούτο πολιτική βούληση. Πάντως οι στρεβλώσεις του ανταγωνισμού που τώρα λειτουργούν παγώνουν καταστάσεις τόσο οικονομικών μονοπωλίων όσο και πολιτικών προνομίων αφενός υπέρ ολίγων μεγιστάνων, μη συνδεδεμένων με τις επιτόπιες κοινωνίες και πολιτείες με τις πραγματικές προβληματισμών των κοινωνιών προς τις οποίες απευθύνονται, αλλά και κατά του ευρωπαϊκού δημοσίου συμφέροντος αφετέρου.

Ακριβώς αυτός ο κίνδυνος επικράτησης ελάχιστων ιδιωτικών –πανευρωπαϊκών διαστάσεων και βλέψεων– μονοπωλίων στο χώρο των ΜΜΕ είχε επισημανθεί από το Ευρωκοινοβούλιο ήδη από τα μέσα της περασμένης δεκαετίας, όταν εισηγούνταν την καθιέρωση νέων κατάλληλων θεσμών, που θα παρείχαν τις δέουσες νομικές ρυθμίσεις μέσα στο πλαίσιο της επικείμενης τότε οδηγίας ΤΧΣ. Οι εισηγήσεις αυτές και οι συναφείς τροπολογίες του Ευρωκοινοβουλίου και της ΟΚΕ δεν έχουν ως τώρα εισακουστεί, αφού δεν στάθηκε δυνατό ούτε καν πρόταση πολιτικής να καταθέσει για το θέμα αυτό η Επιτροπή. Ωστόσο η Επιτροπή το 1990 θεωρούσε ότι: «(η) εγκαθίδρυση του ευρωπαϊκού οπτικοακουστικού χώρου δεν απορρέει μόνο από την επιθυμία (της Κοινότητας) για ανάπτυξη της οπτικοακουστικής βιομηχανίας, αλλά επίσης από τη σπουδαιότητα που επενδύει η κοινότητα στις απαιτήσεις μιας δημοκρατικής κοινωνίας» (COM/90/78: 21). Παράλληλα είχε δεσμευθεί τότε να εξετάσει τη δυνατότητα κατάθεσης πρότασης συγκεκριμένης πολιτικής μετά τη διαβούλευσή της με εκπροσώπους των διαφόρων κλάδων του τομέα και άλλων εμπλεκόμενων φορέων και οργάνων της ΕΕ για τη ρύθμιση ή μη των πυλών που άπτονται της πολυφωνίας και της συγκέντρωσης ή τουλάχιστον για τη λήψη μέτρων σχετικά με τον ανταγωνισμό στα ΜΜΕ. Η τοποθέτηση αυτή της Επιτροπής, αν και είναι η μοναδική που αντιμετωπίζει και τις δύο κρίσιμες πλευρές και ρόλους του οπτικοακουστικού τομέα, ωστόσο δεν μακροημέρευσε. Στην πράσινη βίβλο για την πολυφωνία και την συγκέντρωση στα ΜΜΕ του τέλους του 1992 –ενώ δηλαδή η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση είχε υπογραφεί και βρισκόταν στη διαδικασία της κύρωσής της από τα εθνικά θεσμικά όργανα– η θέση αυτή της Επιτροπής ανατράπηκε.

Η ανατροπή αυτή συνεπάγεται τη διαιώνιση της οικονομικής προσέγγισης για τον πολιτικά κρίσιμο αυτόν τομέα και την εδραίωση του αυστηρά και αποπνικτικά αγοραίου πλαισίου της ενιαίας αγοράς, παρά το γεγονός ότι η Συνθήκη για την ΕΕ (Συνθήκη) έδινε σαφώς περισσότερες –σε σχέση με το προηγούμενο θεσμικό καθεστώς– δυνατότητες συμπερίληψης των πολι(στι)κών πυλών, τόσο μέσω του άρθρου 128 όσο και με βάση το άρθρο 6 του προοιμίου της Συνθήκης. Αντίθετα με τη διακηρυγμένη θέση της (του 1990) η Επιτροπή πραγματοποίησε έτσι μία στροφή 180 μοιρών και μια μάλλον άτακτη υπαναχώρηση αφού στην Πράσινη Βίβλο του 1992 φρονεί ότι η διασφάλιση της πολυφωνίας δεν αποτελεί υπόθεση και αντικείμενο πολιτικής για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα ούτε σύμφωνα με την Συνθήκη της Ρώμης ούτε σύμφωνα με την Συνθήκη της ΕΕ του Μάαστριχτ (COM/92/480: 59). Απεναντίας κοινοτικοί στόχοι θεωρούνται η ελεύθερη πρόσβαση στην αγορά και η λειτουργία της ισχύουσας πολιτικής του ανταγωνισμού. Επιπρόσθετοι κίνδυνοι προκύπτουν επίσης από την υιοθέτηση ενός περιοριστικού και απολιτικού ορισμού της πολυφωνίας. Αυτός ο ορισμός σε συνδυασμό με την πρόσκαιρη βούληση της επιτροπής για εισαγωγή των ποσοτών τηλεθέασης ως τεκμηρίων μονοπώλησης της τηλεοπτικής αγοράς προκάλεσε έντονες αντιδράσεις. Ο περιοριστικός ορισμός της πολυφωνίας αγνοεί επιπλέον επιδεικτικά την έννοια της εσωτερικής πολυφωνίας, που ισχύει στους ραδιοτηλεοπτικούς οργανισμούς δημόσιου χαρακτήρα και εκ της οποίας προκύπτουν υποχρεώσεις γενικής, δημόσιας και ισότιμης πληροφόρησης.

Η Πράσινη Βίβλος «Πολυφωνία και Συγκέντρωση στα ΜΜΕ» ανέτρεψε έτσι πλήρως το σκηνικό που είχε στήσει το Ευρωκοινοβούλιο. Έθεσε όμως ένα ερωτηματολόγιο ως βάση για μια διαβούλευση μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων η οποία θα διερευνούσε εάν η Κοινότητα πρέπει:

I να μην αναλάβει καμιά δράση στο θέμα πολυφωνία και συγκέντρωση

II να υιοθετήσει μια σύσταση για την βελτίωση της διαφάνειας

III να προωθήσει την εναρμόνιση των εθνικών περιορισμών στο ιδιοκτησιακό καθεστώς των ΜΜΕ α) δια μιας οδηγίας β) δι' ενός κανονισμού του Συμβουλίου ή γ) δια μιας οδηγίας ή κανονισμού, σε συνδυασμό με την ίδρυση ανεξάρτητης επιτροπής (όπ. παρ. σ. 9)

Δύο σαφή και αντιμαχόμενα μέτωπα αναδείχθηκαν κατά τη διαβούλευση. Στο πρώτο ανήκουν όσοι αντιτίθενται σε οποιασδήποτε ρύθμιση ελέγχου ή περιορισμού των συγκεντρώσεων στο ιδιοκτησιακό *status quo* επικαλούμενοι μάλιστα την αναρμοδιότητα της Επιτροπής και της κοινότητας καθώς και την αρχή της επικουρικότητας με κυρίαρχο το τμήμα των Ευρωπαίων ιδιοκτητών ραδιοτηλεοπτικών σταθμών. Αρνητικά τοποθετήθηκαν επίσης (επιλογή I από τις προτάσεις της

Πράσινης Βίβλου) οι ενώσεις και ομοσπονδίες ιδιοκτητών και εντύπων περιοδικού και ημερήσιου τύπου της ΕΕ. Αρκετοί φορείς των ιδιοκτητών τάχθηκαν ακόμη και εναντίον των μέτρων για την διαφάνεια του ιδιοκτησιακού καθεστώτος (επιλογή II). Στο αντίπαλο μέτωπο ανήκουν όσοι συνηγορούσαν υπέρ της άμεσης λήψης μέτρων. Υπέρ των μέτρων τάχθηκαν συγκεκριμένα το Ευρωκοινοβούλιο, η ΟΚΕ, η Διεθνής Ένωση Δημοσιογράφων (τμήμα Ευρώπης), η Ομοσπονδία Γραφιστών και Τυπογράφων, η Ομοσπονδία Ανεξάρτητων Παραγωγών, η Ένωση Εργαζομένων στον τομέα θεάματος και ακροάματος, η Ευρωπαϊκή Ένωση Ραδιοτηλεόρασης και η Ένωση Ιδιοκτητών Ανεξάρτητων Ραδιοσταθμών. Εξάλλου μια σημαντική μερίδα ιδιοκτητών μικρομεσαίων, αλλά εύρω-

κά αλλά πρώτιστα πολιτικά η προοπτική του ελέγχου είναι ιδιαίτερα ανησυχαστική. Η εμπορικά και για εμπορικές σκοπιμότητες κατευθυνόμενη και ελεγχόμενη «πληροφόρηση» είναι ο προφανής κίνδυνος. Προβάλλει ακόμη ανησυχητικά η μείωση της απασχόλησης. Το φαινόμενο του κυνηγιού της υψηλής τηλεθέασης συναρτάται με το ισχύον διαρθρωτικό πλαίσιο που απαξιώνει ή καταργεί δυνατότητες και συνθήκες εργασίας μιας σειράς δημιουργών/επαγγελματιών στον τομέα των συμβολικών αγαθών της επιτόπιας πολιτιστικής παραγωγής και οικονομίας. Επομένως, είναι ιδιαίτερα επείγουσα και κρίσιμη η ανάγκη ρύθμισης σε ό,τι αφορά θέματα διατύπωσης αρχών του πολιτικού και οικονομικού αυτού παιχνιδιού, όπως των αρχών της πολυφωνίας, της πολυκοιμιλίας της γνώμης και

στων μονάδων ΜΜΕ έκρουε επίσης τον κώδωνα του κινδύνου. Σε αυτές συμπεριλαμβανόταν η επιχείρηση Pearson PLC, η οποία εκδίδει την οικονομική εφημερίδα του Λονδίνου Financial Times και η οποία είναι μέτοχος μειοψηφίας της News International, ελέγχων μέτοχος της οποίας είναι ο πλανητικός μεγιστάνας των ΜΜΕ Rupert Murdoch¹⁶.

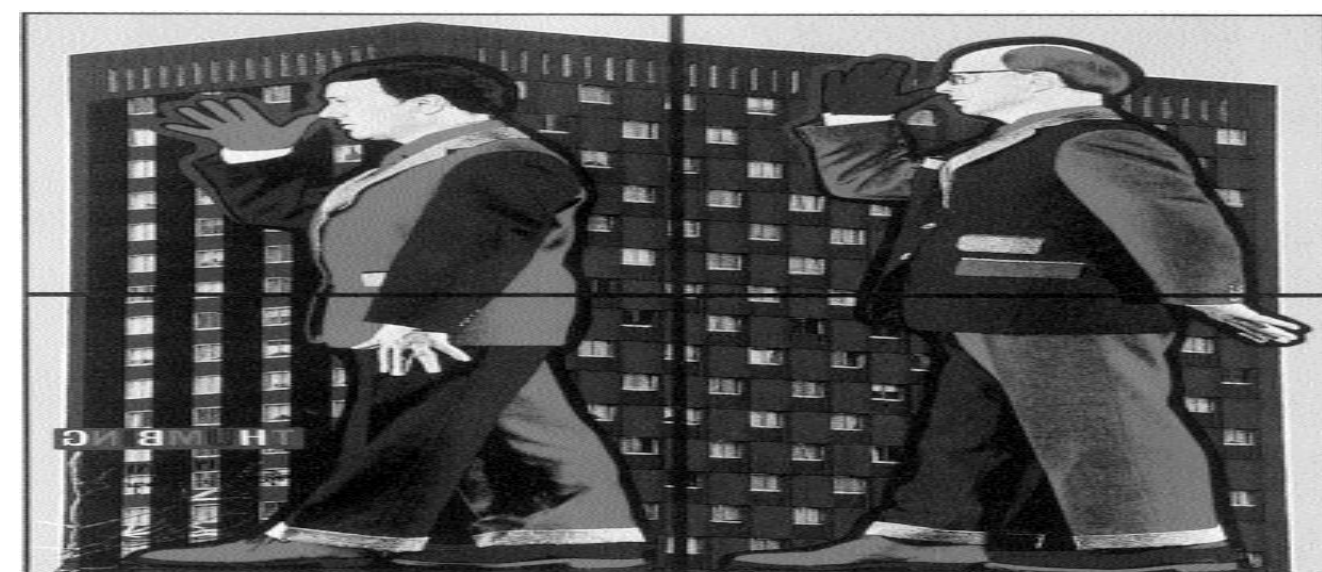
Η άμεση επίπτωση από τη λειτουργία του ανταγωνισμού και της συγκέντρωσης είναι η οικονομική αφαίμαξη που υφίστανται οι ραδιοτηλεοπτικά ανίσχυρες χώρες διότι προκαλείται μια απορρόφηση διαφημιστικών δαπανών και επενδυτικών κεφαλαίων προς τις χώρες που φιλοξενούν τους μεγάλους παίκτες του τομέα (Βρετανία, Λουξεμβούργο, Γαλλία, Γερμανία). Προοπτικά αυτό το στοιχείο συνεπάγεται την σημαντική ελάττωση των κινουμένων κεφαλαίων, που σήμερα βρίσκονται στη διάθεση των μικρομεσαίων εντοπίων επιχειρήσεων ΜΜΕ σε κράτη μέλη που δεν εξάγουν ραδιοτηλεοπτικές υπηρεσίες. Το στάδιο που βεβαίως, δίκην μονόδρομου, ακολουθεί μια τέτοια αποδυνάμωση των τελευταίων είναι η περαιτέρω κλιμάκωση των συγχωνεύσεων, απορροφήσεων, των «συνεργασιών» και των εξαγορών από τα μεγάθηρια της ΕΕ Fininvest, BSkyB, Springer Press κ.ο.κ.. Ωστόσο, οικονομι-

του θεμιτού και επί ίσοις όροις ανταγωνισμού, τόσο στη δομική βάση, δηλαδή του ελέγχου των μέσων δια της ιδιοκτησίας και του βαθμού της συγκεντροποίησης, όσο και στη λειτουργική/ διαδικαστική/ επαγγελματική βάση. Η κρισιμότητα του θέματος αυτού σε τοπικό/εθνικό πλαίσιο γίνεται ακόμη περρισσότερο πιεστική μετά τη διαπίστωση ότι ο έλεγχος των συγκεντρώσεων στα ΜΜΕ σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, αλλά και με δηλώσεις της ίδιας της Επιτροπής καλπάζουν.

Υπό το φως αυτών των διαπιστώσεων είναι εκπληκτικό το γεγονός ότι η 15η ΓΔ της Επιτροπής αντί πρότασης οδηγίας ή κανονισμού, τον Οκτώβριο του 1994, κατέθεσε απλώς μια ενδιάμεση ανακοίνωση που περιέγραφε ελλειπτικά τα αποτελέσματα της διαβούλευσης και προανήγγελλε την έναρξη και νέου γύρου διαβούλευσης με βάση ένα τρίτο ερωτηματολόγιο που στόχευε να βολιδοσκοπήσει σχετικά με την εισαγωγή του ποσοστού τηλεθέασης ως τεκμηρίου πολυφωνίας. Η ενδιάμεση ανακοίνωση (COM/94/353) παρουσιάζει όμως σοβαρά προβλήματα λογικής στήριξης των θεμάτων που εξετάζει. Σοβαρότερο είναι το ότι η ανακοίνωση δεν αιτιολογεί πειστικά γιατί η Επιτροπή δεν προβαίνει σε πρόταση για ρύθμιση παρά τις πολλαπλές εκκλήσεις προς τούτο από την συντριπτι-

κή πλειοψηφία των οικονομικών εταίρων και πολιτικών φορέων όπως το Ευρωκοινοβούλιο και η ΟΚΕ. Έτσι παραμένει ασαφές πρώτον, εάν κρίνεται από αυτήν ότι υπάρχει ανάγκη κοινοτικών μέτρων, και εάν ναι, τότε ποια θα ήταν αυτά, δεύτερον εάν τα αποτελέσματα της διαβούλευσης που ολοκληρώθηκε στα μέσα του 1994 ήταν σημαίνοντα και προς ποια κατεύθυνση. Αντί αυτού η επιτροπή βιάστηκε να επιχειρηματολογήσει για την χρησιμότητα της νέας διαβούλευσης που λάνσαρε. «(Η) διαβούλευση (η τρίτη) θα χρησιμεύσει για να επιβεβαιωθεί ή να απορριφθεί η ανάγκη για κοινοτική πρωτοβουλία» ανακοινώνεται (βλ. Πρακτικά Ευρωκοινοβουλίου 26.10.1994 σ. 40). Αφού όμως η συντριπτική πλειοψηφία των διαβουλευθέντων εταίρων, όχι μόνο τεκμηριώνει

εμπλεκόμενων στην διαβούλευση φορέων. Η ίδια ενδιάμεση ανακοίνωση της Επιτροπής (COM/94/353) αξιολογεί ότι «επείγοντως αναγκαίες επενδύσεις αποθαρρύνονται» από την ευρωπαϊκή αγορά λόγω έλλειψης νομικής ασφάλειας οφειλόμενης στην απουσία εναρμονισμένου νομοθετικού πλαισίου και ότι τέτοιες επενδύσεις ευρωπαίων επιχειρηματιών αποδιδούν για τον ίδιο λόγο σε υπερατλαντικές και άλλες υποσχόμενες παγκόσμιες αγορές. Παραδόξως, παρά αυτή της την εκτίμηση για το ζήμιονό της θεσμικής/πολιτικής αδράνειας, και παρότι η αξιολόγηση αυτή στοιχειοθετεί επιχείρημα για την υιοθέτηση ανάλογης ρύθμισης, η Επιτροπή ούτε ωθείται προς αυτήν την κατεύθυνση ούτε όμως αιτιολογεί την αδράνειά της κατά το φθινόπωρο του 1994. (ό.π.

την ανάγκη, αλλά και αξιώνει μια επείγουσα πολιτική ρυθμιστική παρέμβαση, το ερώτημα που τίθεται είναι: τι το νέο θα προσπόριζε η νέα διαβούλευση; Και γιατί να θεωρηθεί η τρίτη διαβούλευση πιο αξιόπιστη/σημαντική από τις προηγούμενες; Σε απάντηση που έδωσε στην Ευρωβουλή ο αρμόδιος Επίτροπος D'Archiraffi (όπ. π.) δέχτηκε εμμέσως πλην σαφώς ότι υπάρχει αυτή η ανάγκη, αφού όπως δήλωσε «έχει ξεκάθαρα απορριφθεί» η πρώτη επιλογή για την μη ανάληψη καμιάς κοινοτικής δράσης. Κατ' αντιδιαστολή έχει προκριθεί η λήψη μέτρων και μάλιστα με την συγκεκριμένη επιλογή III του ερωτηματολογίου της Επιτροπής. Πώς όμως «μπορεί να αποδειχθεί αναγκαία» μια κοινοτική δράση στην τρίτη διαβούλευση όταν αυτό έχει ήδη κριθεί στις προηγούμενες διαβουλεύσεις; Η σωρεία των αντιφάσεων και των παλινδρομήσεων όμως διαωνίζεται και στο τρίτο ερωτηματολόγιο των αρχών του 1995¹⁷. Αναδεικνύεται έτσι μια αντιμετώπιση που χαρακτηρίζεται από σύγχυση, ολιγωρία, και διστακτικότητα της Επιτροπής απέναντι στις θεσμικές πολιτικές της υποχρεώσεις. Ωστόσο, αφού ματαιώνονται ή καθυστερούνται οι αναγκαίες και επείγοντως ζητούμενες ρυθμίσεις η στάση αυτή της Επιτροπής θίγει έννομα συμφέροντα των

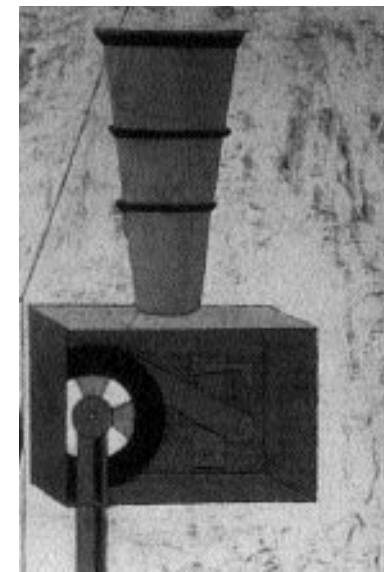
σ.18). Γνωρίζουμε ήδη ότι οι μεγάλοι παίκτες (ACT, ENPA/CAEJ, Berlusconi, Kirch κλπ) δεδηλωμένα δεν επιθυμούν ρύθμιση. Η αναφορά λοιπόν της Επιτροπής στον όρο «μια γνήσια εσωτερική αγορά για τα μέσα» συνάγεται ότι μπορεί να μεταφραστεί ως αποδοχή μιας *de facto* απορροθμισμένης ευρωπαϊκής αγοράς για τα μεγάθηρια των διεθνών ΜΜΕ. Το επιχείρημα όμως αυτό της Επιτροπής είναι παραιοπειστικό διότι ευρωπαϊκά επενδυτικά κεφάλαια θα εξακολουθούν ούτως ή άλλως να βρίσκουν πιο ελκυστικές τις υπερατλαντικές αγορές και να συρρέουν προς τα εκεί, ακόμη και αν υπάρξει νομική ασφάλεια στην ΕΕ στο θέμα του ανταγωνισμού και της πολυφωνίας. Είναι λανθασμένη η απόδοση φυχής ευρωπαϊκών επενδυτικών κεφαλαίων, ειδικά σε ό,τι αφορά την παραγωγή προγράμματος, σε αυτή την παράμετρο διότι αυτή οφείλεται κυρίως στον κάθετο εξορθολογισμό της παραγωγής στο Χόλιγουντ που μειώνει το κόστος σε ένα ποσοστό 15% του αντίστοιχου ευρωπαϊκού και δεύτερον, και ουσιαστικότερο, στην σαφώς πιο συγκεντρωτική νομοθεσία για τα πνευματικά δικαιώματα και την νομή τους στις ΗΠΑ. Η προσέγγιση της Επιτροπής οδηγεί έτσι στο κλείδωμα και το πάγωμα μιας περιοχής παραγωγής πολιτικής με τεράστια

πολιτικά και οικονομικά διακυβεύματα και συμφέροντα. Αξιολογείται συνεπώς ότι γνώμονας και πλαίσιο γ' αυτό το ζήτημα, πολιτικής-πολιτιστικής και κοινωνικής τάξης και δημοκρατίας, δεν μπορεί να είναι αποκλειστικά η αγορά χωρίς σοβαρότατες συνέπειες και ρήγματα στο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο. Εάν υποθέσουμε ότι ο σκοπός της ΕΕ δεν είναι αποκλειστικά η επιβίωση 2-3 ευρωπαϊκών μεγαθρίων στην παγκόσμια αγορά, αλλά η επιβίωση της ίδιας της ΕΕ σε έναν κοινωνικά, πολιτιστικά, πολιτικά αξιοβίωτο και βιώσιμο πολιτικό σχηματισμό τότε, λογικά, η ΕΕ πρέπει να μπορέσει να υπερβεί αυτό το περιοριστικό και δυνητικά ολέθριο πλαίσιο και να σχεδιάσει ένα πλαίσιο αντιμετώπισης και ρύθμισης που θα καλύπτει τόσο την πολιτιστική/πολιτική όσο και την οικονομική διάσταση του τομέα αυτού με κριτήρια αποτελεσματικότητας και δημοκρατικής διαφάνειας. Για την ώρα αυξάνεται ραγδαία η συγκέντρωση εξουσιών προς τους παγκόσμιους «πρωταθλητές» των ΜΜΕ που σαφώς συνιστούν πολιτικά ακαταλόγιστα κέντρα. Αντί για μια διορατική, συνολικά προ-ευρωπαϊκή πολιτική η Επιτροπή εμμένοντας στο οικονομιστικό πλαίσιο της ενιαίας αγοράς αντιμετωπίζει το ζήτημα μόνον ως πρόβλημα ανταγωνιστικότητας των ολίγων και έτσι επιχείρησε να λύσει το πρόβλημα του ανταγωνισμού με ένα τεχνικό εύρημα. Η 15η Γενική Διεύθυνση (ενιαία αγορά) πρότεινε λοιπόν την υιοθέτηση ενός ποσοτικού κριτηρίου ως τεκμήριο της ύπαρξης ή μη πολυφωνίας στον τελευταίο κρίκο της αλυσίδας παραγωγής - διάθεσης πληροφοριών. Η πολλαπλώς αμφισβητούμενη μέτρηση των μεριδίων τηλεθέασης τελικά όμως δεν έπεισε ούτε καν την ολομέλεια των Επιτρόπων και έτσι αποσύρθηκε. Το Σεπτέμβριο του 1995 είχε πλέον ολοκληρωθεί και η τρίτη διαβούλευση ο νέος Επίτροπος της 15ης ΓΔ Μ. Monti τάχθηκε αναφανδόν υπέρ της ρύθμισης αυτού του ζητήματος σε κοινοτικό επίπεδο και προανήγγειλε την κατάθεση πρότασης οδηγίας για τις αρχές του Φθινοπώρου του 1996. Αντίθετα όμως με τα προσδοκώμενα, η Επιτροπή, στην συνάντηση του Συμβουλίου των Επιτρόπων του Οκτωβρίου 1996, διαφωνούσε ακόμη για την πρόταση που προανήγγελε ένα χρόνο νωρίτερα ο Μ. Monti. Επισημαίνεται έτσι η δυστοκία για την κατάθεση μίας κοινώς αποδεκτής πρότασης ρύθμισης. Το κρισιμότερο αυτό ζήτημα έχει μετατραπεί σε μία ακόμη διεκδικητική μάχη μεταξύ ανυποχώρητων νεοφιλελεύθερων αφενός και μετριοπαθών που ανησυχούν για την πορεία της ΕΕ γενικότερα αφετέρου. Η διαιωνιζόμενη καθυστέρηση ρύθμισης αυτής της κρίσιμης πτυχής της οργάνωσης των ΜΜΕ είναι πολύτιμη διότι χαρίζει στρατηγικά ανεκτίμητο χρόνο σ' αυτούς που επιδιώκουν την παγίωση ή την επαρκώς μακρόχρονη διατήρηση του υπάρχοντος καθεστώτος μη ρύθμισης. Συνεπώς εν όψει της παρατηρούμενης παράλυσης για την αντιμετώπιση αυτού του ζητήματος στην ΕΕ, η ρύθμιση του ζητήματος αυτού στο εθνικό επίπεδο κρίνεται ως απολύτως απαραίτητη αλλά βέβαια και πάλι όχι επαρκής διασφάλιση.

7. Συμπεράσματα

Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά υπάρχει για τους επιχειρηματίες από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού, αλλά δεν φαίνεται ότι είναι ανύπαρκτη για τους δικούς μας επιχειρηματίες. Η παραγωγή των ΗΠΑ προσαρμόζεται πολύ καλά στη δική μας αγορά ενώ εμείς δεν είμαστε ικανοί να πράξουμε το ίδιο. Απαιτείται λοιπόν δράση από τη δική μας πλευρά. Είμαι σίγουρος ότι εμείς στην Ευρώπη θα καταφέρουμε να κάνουμε αυτό που οι άλλοι έχουν κάνει τόσο στις χώρες τους όσο και στο εξωτερικό. (Joao de Deus Pinheiro, 2 Ιουλίου 1994). Αυτή η διαπίστωση του επιτρόπου Joao de Deus Pinheiro αντιστοιχεί απόλυτα με μια πρόβλεψη που έκανε ο Jean-Jacques Servan Schreiber το 1967 στο βιβλίο του *Η Αμερικανική Πρόκληση*. Τα τελευταία είκοσι χρόνια υπήρξαν ιδιαίτερα σημαίνοντα για την πορεία διεθνοποίησης και παγκοσμιοποίησης της διεθνούς οικονομικής οργάνωσης. Τα αίτια αυτής της εξέλιξης εντοπίζονται στις ζωτικές ανάγκες του επενδυτικού κεφαλαίου για διεύρυνση αλλά και ευελιξία των αγορών έτσι ώστε να επιτύχουν την πραγματοποίηση αυξημένων κερδών έπειτα από μια περίοδο ύφεσης και κρίσης του φορντικού μοντέλου παραγωγής. Οι τεχνολογικές καινοτομίες στους αναπτυξιακούς τομείς της οικονομίας των πληροφοριών και οι πολιτικές γι' αυτήν αποτέλεσαν τον μοχλό και τον πυρήνα των εξελίξεων αυτών ενώ καθόρισαν το μεταίχμιο και το πλαίσιο της συντελούμενης αναδιάρθρωσης. Κατά την ίδια αυτή περίοδο η ΕΚ εισήλθε σε μία φάση έντονων θεσμικών ανασυγκροτήσεων (διακυβερνητικές διασκέψεις αναθεώρησης των συνθηκών) σε μια απόπειρα περιφερειακής ολοκλήρωσης και παγίωσής της. Η κίνηση αυτή προς την περιφερειακή ολοκλήρωση ήρθε αντιμέτωπη και καθορίστηκε σαφώς από το προαναφερθέν ρεύμα της παγκοσμιοποίησης –και της απορρύθμισης– που είναι ιδιαίτερα ευδιάκριτο και δυναμικό στους αναπτυσσόμενους επικοινωνιακούς και τομείς. Με βάση τα αποτελέσματα των κοινοτικών παρεμβάσεων στους αναπτυξιακούς τομείς που διαπιστώθηκαν από την εξέτασή μας και με κριτήριο τους δηλωμένους και εμμενείς στόχους της ΕΕ μπορούμε να αξιολογήσουμε την ικανότητα και τη δυνατότητα αυτού του διεθνούς σχηματισμού να παράγει, υπό τις παρούσες θεσμικές και διεθνο-οικονομικές ιστορικές συνθήκες/συγκυρίες, πολιτικές που να συντελούν θετικά και να αναβαθμίζουν το γενικό ευρωπαϊκό συμφέρον. Με οικονομικούς όρους τα αποτελέσματα των πολιτικών παρεμβάσεων της ΕΚ στις υπό εξέταση πολιτικές καταδεικνύουν, πρώτον, πλήρη αποτυχία και υπαναχώρηση στο θέμα της προώθησης των ευρωπαϊκών προτύπων και συνακόλουθα των στόχων που η επιβολή τους θα υλοποιούσε. Δεύτερον μια ουσιαστική αποτυχία ως προς τους υπέρτερους στόχους που τέθηκαν με βάση την οδηγία ΤΧΣ. Τα οικονομικά στοιχεία δείχνουν ότι ενώ έμειναν στάσιμες ή και μειώθηκαν οι ενδο-ευρωπαϊκές εμπορικές συναλλαγές

στα οπτικοακουστικά αγαθά, αυξήθηκαν με βλάντικούς ρυθμούς οι αντίστοιχες εμπορικές συναλλαγές ανάμεσα στις ΗΠΑ και στα κράτη μέλη της ΕΕ (COM/94/96)¹⁸. Οι υπερβολικά αυξημένες αυτές εμπορικές συναλλαγές συντελούν σε ένα άνευ προηγουμένου εμπορικό έλλειμμα στα κράτη μέλη της ΕΕ αφού πρόκειται για μονοδρομικές εμπορικές ροές (εισαγωγές) προγράμματος και εξοπλισμού από τις ΗΠΑ. Το παθητικό εμπορικό ισοζύγιο που προκύπτει στους αναπτυσσόμενους όντως ματαιώνει τους σκοπούς της συγκεκριμένης οδηγίας ως προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και ακυρώνει τους μεγαλεπήβολους στόχους της ΕΕ για ανάπτυξη νέων θέσεων απασχόλησης και τους συνακόλουθους οικονομικούς στόχους.

Τα θέματα της πολυφωνίας και του ελέγχου της ιδιοκτησιακής συγκέντρωσης παρά τις μακρόχρονες και επίμονες προσπάθειες του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου να τα το φέρει στο προσκήνιο της κοινοτικής ατζέντας και να ρυθμιστούν λυσιτελώς βρίσκονται ακόμη της επίσημης κοινοτικής ατζέντας αφού δεν προέκυψε ανάλογη πρόταση από την Επιτροπή. Με αυτή την έννοια τα θέματα αυτά συνιστούν μία κλασσική περίπτωση μη παραγωγής πολιτικής. Εντούτοις ενώ η «μη πολιτική» πριμοδοτεί ευθέως ελάχιστα ολιγοπωλιακά συμφέροντα –τα οποία επιπρόσθετα σε ένα ελάχιστο ποσοστό ανήκουν σε ευρωπαϊκά πολυεθνικά συμφέροντα– του τομέα, θίγει το γενικό συμφέρον στην οικονομική και ιδιαίτερα στην πολιτικο-πολιτιστική του διάσταση. Η ανικανότητα παραγωγής πολιτικής σε μία πτυχή που θα διασφάλιζε οικονομικά αλλά (υπό όρους) και πολιτικά διακυβεύματα αναδεικνύει τον πυρήνα του προβλήματος της ιδιοσυστασίας της ΕΕ. Η ΕΕ αποτελεί ακόμη ένα υβρίδιο διακυβερνητικού πολιτικού σχηματισμού με απρόβλεπτη την δυνητική μελλοντική του υπερεθνική φυσιογνωμία και τις δικαιοδοσίες του. Το γεγονός αυτό ασφαλώς δεν αφήνει άθικτο το σημερινό και το μελλοντικό status της ιδιοσυστασίας

των εθνικών κρατών μελών αλλά το επηρεάζει καθοριστικά. Η αδυναμία του «υπερ-εθνικού» συστήματος παραγωγής πολιτικής εστιάζεται συνεπώς πρώτον στην μέχρι τούδε μη πολιτική ολοκλήρωση της ΕΕ και στον κυρίαρχο διακυβερνητικό χαρακτήρα του θεσμοποιητικού και νομοπαραγωγικού της συστήματος. Δεύτερον στα ανταγωνιστικά και εσωτερικά αντικρουόμενα εθνικά, τεχνο-βιομηχανικά συμφέροντα. Τρίτον στην παγκοσμιοποίηση της οικονομίας ιδιαίτερα στους εν λόγω αναπτυσσόμενους τομείς. Ο βαθμός και το είδος των άμεσων αμερικανικών επενδύσεων στην ευρωπαϊκή οπτικοακουστική βιομηχανία αλλά και οι εξελίξεις στην GATT από το Δεκέμβριο του 1993 και εντεύθεν αποτελούν απτά δείγματα αυτού του εξωτερικού πιεστικού

παράγοντα στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στο περιφερειακό ευρωπαϊκό επίπεδο. Σε πολιτικό επίπεδο η παγκοσμιοποίηση αυτών των αγορών στηρίχτηκε και προωθήθηκε συστηματικά από ισχυρές εθνικές κυβερνήσεις χωρών όπως οι ΗΠΑ, η Ιαπωνία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Σε σύγκριση αλλά και σε αντιδιαστολή με αυτές τις ισχυρές κυβερνήσεις το διακυβερνητικό πολιτικό μόρφωμα της ΕΚ/ΕΕ υπήρξε εξαιρετικά αδύνατο, ασυντόνιστο και αδρανές. Επιπλέον αποτέλεσε το προνομιακό πεδίο για την προώθηση της «παγκοσμιοποιημένης» απορρύθμισης που υποσκάπτει την περιφερειακή οικονομική –πολλώ μάλλον την ολόπλευρη– ολοκλήρωση.

8. Βιβλιογραφία

Agence Europe (28.9.1995), «Mr Monti Plans Next Year to Propose Directive on Access to Media Ownership».
Βεργόπουλος, Κ. (1994), «Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Διάρθρωση του Παγκοσμίου Συστήματος», στο βιβλίο *Παγκόσμια Οικονομία και Βιομηχανική Αναδιάρθρωση*, (Επιμ) Θ. Πελαγίδη, σ. 307-316, Αθήνα, Εξάντας.
Baumoll, H. & W.J. Baumoll, (1987), «The Mass Media and the Cost

Disease» in Hendon, D.V. et al. *Economics of Cultural, Industries, Association for Cultural Economics*.

Cave, M., (1989), «Regulating a Partly-deregulated Broadcasting System», in Hughes and Vines, *Deregulation and the Future of Commercial Television*, Aberdeen, Aberdeen University Press.

Collins, R., N. Garnham and G. Locksley (1987), *The Economics of Television*, London, Sage..

Commission of the European Communities (1984), *Television Without Frontiers*, COM/84/300, final, Green Paper.

Commission of the European Communities (1990), *Communication from the Commission to the Council and Parliament on audio-visual policy of 21.2.1990* COM(90)78, EC Policy in the audio-visual field, Legal and Political texts, DG X Brussels.

Commission of the European Communities (1992) *Pluralism and Media Concentration in the Internal Market (an assessment of the need for Community action)*, Green Paper, COM(92)480.

Commission of the European Communities (1994) *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Follow-up to the consultation process relating to the Green Paper on «Pluralism and media concentration in the internal market - an assessment of the need for community action»* COM(94)353, 05.10.94.

Commission of the European Communities (1994a) Communication to the Council and the European Parliament on the Application of Articles 4 and 5 of Directive 89/552/EEC, TWF, COM(94)57.

Commission of the European Communities (1994b), COM/94/347 final, 19.7.1994, *Europe's way to the information society: An Action Plan* (Communication from the Commission to the Council and the European Parliament and to the Economic and Social Committee and the Committee of Regions).

Commission of the European Communities (1994c), *European Audiovisual Policy for the Programme Industry*, COM/94/96, Green Paper.

Commission of the European Communities (1995) *Revision de la Directive Television sans Frontieres 89/552/CEE Version revisee du document COM(95)86/2 COM(95)86/3*, Brussels.

Common Position adopted by the Council on 10 February 1992 with view to adopting a Directive on standards for satellite broadcasting of television signals, No. 4160/92.

Delors, J., (30.06.1994), *European Audiovisual Conference*, Commission DG V, Brussels.

Goodfriend, A. (1988), «Satellite broadcasting in the UK» In R. Negrine (Ed.), *Satellite broadcasting: The politics and implications of the new media* (pp. 144-175), London, Routledge.

Harrop, J., (1989), *The Political Economy of Integration in the European Community*, London, Ed. Elgar.

Holtznagel B and C. Orlandi, (1993) *Transposition of the EC "Television without Frontiers" Directive: Advertising, Sponsorship and Programme Quotas*, Hamburg, Hans Bredow Institute.

Hughes, R. (1988), «Satellite broadcasting: The regulatory issues in Europe» in R. Negrine (Ed.), *Satellite broadcasting: The politics and implications of the new media* (pp. 49-74), London, Routledge.

Humphreys, P. (1988), «Satellite broadcasting policy in West Germany: Political conflict and regional competition in a decentralised system» in R. Negrine (Ed.), *Satellite broadcasting: The politics and implications of the new media* (pp. 107-143), London, Routledge.

IDATE, (1997), *Lettre de l'IDATE*, 1er trimestre 1997, charte statistique, Montpellier.

Kaitatzi-Whitlock, S., (1996), *European Audiovisual Policy-making: an Elusive Target*, Doctoral Thesis, London: CCIS, University of Westminster.,

Kaitatzi-Whitlock, S., (1996α), «Pluralism and Media Concentration in Europe: Media Policy as Industrial Policy», *European Journal of*

Communication, pp 453-483, 1996, Vol. 11, No 4, London, Sage.

Kaitatzi-Whitlock, S., (1997), «The Privatizing of Conditional Access Control in the European Union», *Communications & Strategies*, pp 91-122, 1er trimestre, 1997/ 1st quarter 1997, Montpellier, IDATE.

Kaitatzi-Whitlock, S., (1998), «HDTV and Standardization Policymaking in Europe», pp 95-133, in M. Dupagne and P. Seel, *High-Definition Television: A Global Perspective*, Iowa State University Press (ISUP), Iowa.

Kuhn, R. (1988), «Satellite broadcasting in France» in R. Negrine (Ed.), *Satellite broadcasting: The politics and implications of the new media* (pp. 176-195), London, Routledge.

Lukes, S. (1974), *Power: A radical view*, London, Macmillan.

Maggiore, M. (1990), *Audiovisual production in the single market*, Brussels, CEC.

Negrine, R. (1988), «Satellite broadcasting: An overview of the major issues» in R. Negrine (Ed.), *Satellite broadcasting: The politics and implications of the new media* (pp. 1-21), London, Routledge.

Nugent, N. (1994), *The government and politics of the European Union* (3rd ed.), London, Macmillan.

O.J. Eur. Comm. No. L 311/28, 6.11.1986, *Council Directive of 3 November 1986 on the adoption of common technical specifications of the MAC/packet family of standards for direct satellite television broadcasting*.

O.J. Eur. Comm. No. L 142/1, 25.5.1989, *Council Decision of 27 April 1989 on high-definition television*.

O.J. Eur. Comm. No. L 298/23, 17.10.1989, *Council Directive of 3.10.1989, on the co-ordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in member states concerning the pursuit of television broadcasting activities*.

O.J. Eur. Comm. No. L 395/1-12, 21.12.89 *Regulation of on the control of concentrations between undertakings*, EEC/4064/89.

O.J. Eur. Comm. No. L 137/17, 20.5.1992, *Council Directive of 11 May 1992 on the adoption of standards for satellite broadcasting of television signals*.

O.J. Eur. Comm. No. C 181/3, 2.7.94 *Resolution of 27.6.1994, on a framework for Community policy on digital video broadcasting*.

Peacock, A., (1986), *On the Financing of the BBC*, Commission Report, HMSO, London.

Pinder, J., (1995), *European Community: The Building of a Union*, Oxford: Oxford University Press.

Pinheiro, J. de Deus., (02.07.1994), *European Audiovisual Conference*, Commission DG V, Brussels.

Πλιάκος, Α., (1990), «Τα Εθνικά Κοινοβούλια Ενόψει του 1992», *Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, 1990.7, (σ. 65-92) Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.

Tsoukalis, L., (1993), *The New European Economy: The Politics and Economics of Integration*, Oxford, Oxford University Press.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τα ζητήματα αυτά είναι έμφορτα από ιδιάζοντα και καινοφανή τεχνολογικά χαρακτηριστικά των τεχνολογιών αιχμής. Ταυτόχρονα ενώ παρουσιάζονται ως «τεχνολογικά», άπτονται του καίριου ζητήματος της υπερσυγκέντρωσης καταχρηστικής οικονομικής και πολιτικής εξουσίας σε ορισμένα κέντρα. Επιπλέον τα όργανα της κοινότητας αποφάσισαν το 1993 να αναθέσουν στις δυνάμεις της αγοράς να «αυτορυθμιστούν» στο συγκεκριμένο θέμα. Αφού αυτό απέτυχε στο πλαίσιο της αγοράς επανήλθε το το θέμα προς πολιτική επίλυση που έγινε μάλλον βεβιασμένα.

2. Ο έλεγχος του διαύλου αυτού είναι προφανώς αφενός εξαιρετικής στρατηγικής σημασίας και αφετέρου η οργάνωσή του αποτελεί μια καθαρά πρακτικο-διαχειριστικού χαρακτήρα λειτουργία. Η απόδοση τέτοιου στρατηγικού ελέγχου σε έναν ιδιώτη παραχωρεί συνεπώς το

στρατηγείο αλλά και τη διαχειριστική ευθύνη στον έναν αυτόν. Έτσι ακυρώνεται ο στρατηγικός λεγόμενος ρόλος του κράτους σε μια ανοιχτή οικονομία. Ο ρόλος του κράτους στην προκειμένη περίπτωση μπορεί να παραβληθεί με αυτόν του ασθενούς και αμφισβητούμενου διαιτητή που μπορεί να παρεμβαίνει *post hoc* σε περιπτώσεις παραβάσεων. Ωστόσο, σύμφωνα και με την νεοφιλελεύθερη επιχειρηματολογία ο ρόλος του κράτους-στρατηγείου πρέπει να παραμείνει εν ισχύ. Στην περίπτωση επομένως αυτή παρατηρούμε υπέρβαση των εσκαμμένων ακόμη και με νεοφιλελεύθερα κριτήρια.

3. Βλ. επίσης Καϊτατζή-Γουίτλοκ, 1998 (εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα).

4. «Με την Ενιαία Πράξη προστίθεται επίσης ως σκοπός της Κοινότητας η έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη με τις οποίες επιδιώκεται η «ενίσχυση των επιστημονικών και τεχνολογικών βάσεων της ευρωπαϊκής βιομηχανίας και η διευκόλυνση της ανάπτυξης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της», σε συνάρτηση όμως με την «εγκαθίδρυση της εσωτερικής αγοράς και της υλοποίησης κοινών πολιτικών, ιδίως στον τομέα του ανταγωνισμού και των συναλλαγών» (Πλιάκος, 1990 σ. 69-70).

5. Σε παγκόσμια κλίμακα και με κριτήριο τον ετήσιο τζίρο για το 1995, μεταξύ των δέκα κορυφαίων εταιρειών δεσπόζουν εταιρείες από τέσσερις χώρες. Στην κλίμακα των δέκα υπάρχουν πέντε εταιρείες των ΗΠΑ, δύο της Ιαπωνίας, δύο της Γερμανίας και μια της Ολλανδίας. Παράλληλα, από όλες τις περιφερειακές αγορές οπτικοακουστικών αυτή της ΕΕ είναι η γοργότερα αναπτυσσόμενη (πηγή: IDATE, 1997).

6. EUTELSAT είναι ο φορέας για τις τηλεπικοινωνιακές δορυφορικές μεταδόσεις που συνέπληξαν οι δημόσιοι μονοπωλιακοί οργανισμοί τηλεπικοινωνιών της Ευρώπης.

7. Η παράμετρος αυτή είχε γίνει παγκόσμια αποδεκτή το 1990 στην Παγκόσμια Διοικητική Διάσκεψη Ραδιο-συννοτήτων (World Administrative Radio Conference) στο Ντίσελντορφ.

8. Βλ. επίσης Kaitatzi-Whitlock, 1997 και 1998.

9. Ο όρος που χρησιμοποιείται στον τίτλο της οδηγίας είναι «συντονισμός ορισμένων» νομικών, διοικητικών και ρυθμιστικών πτυχών.

10. Αυτό εξηγεί και την άρνηση των αποφασίζοντων φορέων για τη ρύθμιση και τον έλεγχο των συγκεντρώσεων αυτού του τομέα τόσο κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας και υιοθέτησης της οδηγίας 552/89 όσο και κατά τη διαδικασία που ξεκίνησε με πρωτοβουλία του ΕΚ το 1990 και την οποία αποδέχτηκε και δρομολόγησε μερικώς σε ένα προπαρασκευαστικό στάδιο και η Επιτροπή με την πράσινη βίβλο του 1992.

11. Η οδηγία ΤΧΣ προβλέπει τη δυνατότητα για αυστηρότερους κανόνες στο εσωτερικό μιας χώρας. Ωστόσο οι ομοιογενποιητικοί μηχανισμοί της αγοράς χωρίς σύνορα διαβρώνουν και σαρώνουν τελικά τέτοιες αντιστάσεις μέσω του ανταγωνισμού της τιμής των «προϊόντων». Έτσι μια σύλληψη, η οποία αποσκοπούσε στη μη επιβολή εναρμόνισης των δεκάδων περίπλοκων κανόνων κάθε χώρας-μέλους και στην «απλούστευση» περίπλοκων προβλημάτων, έπληξε τελικά τα δημοκρατικά δικαιώματα περιπλέκοντάς τα με τα οικονομικά συμφέροντα, προτάγματα και επιταγές.

12. Βλ. Holtznagel & Orlandi, 1993 και Καϊτατζή-Γουίτλοκ, 1996.

13. Οι διαδραστικές υπηρεσίες μαζικής διασποράς διαχωρίζονται από τις αντίστοιχες ατομικού χαρακτήρα επικοινωνίες που ρυθμίζονται ξεχωριστά αφού στοιχειοθετούν ατομική, ιδιωτική άσκηση της ελευθερίας των πληροφοριών εν αντιθέσει με τις μαζικές επικοινωνίες που επισύρουν τις εξαιρέσεις για τη δημόσια ασφάλεια.

14. Έτσι στην περίπτωση που το άτομο ή η χώρα δέκτης προσβάλλεται από τις υπάρχουσες εκροές μπορεί *a posteriori* να απευθύνεται στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ). Τα κράτη-μέλη έχουν τη δυνατότητα προσφυγής στη δικαιοσύνη για λόγους δημόσιας ασφάλειας και υγείας ηθών, αλλά και τότε η δικαίωση είναι αμφίβολη, διότι στην κρίση του δικαστηρίου επενεργεί μετριαστικά και αντισταθμιστικά η αρχή της αναλογικότητας. Δεν μπορούν επιπλέον να προσφύγουν στη δικαιοσύνη για λόγους μονομέρειας ή μη πολυμέρειας των πηγών της

πληροφόρησης των ξένων τηλεσταθμών σε διαφιλονικούμενα ζητήματα, γεγονός που μειώνει την πολιτική θέση του δέκτη.

15. Το άρθρο 128 της Συνθήκης της ΕΕ αναφέρεται ρητά στον οπτικο-ακουστικό τομέα. Παρέχεται έτσι μια νομιμοποιητική βάση για κοινοτική δραστηριοποίηση στην πολιτιστική διάσταση. Αυτή όμως η δυνητική προσέγγιση λαμβάνει, κατά το δοκούν, άλλοτε διασταλτική και άλλοτε συσταλτική ερμηνεία και βέβαια περιπλέκεται και με την αρχή της επικουρικότητας.

16. Ο ίδιος είναι επιπλέον και ο κύριος μέτοχος της BSkyB, εταιρείας που την ίδια εκείνη εποχή εξέπεμπε πέντε τουλάχιστον δορυφορικά κανάλια είτε θεματικά είτε μικτού ρεπερτορίου από τους δορυφόρους της Astra.

17. Έτσι στον υπότιτλο του ερωτηματολογίου αναφέρεται «...concerning a possible initiative...». Επίσης στο τέλος της πρώτης σελίδας του ιδίου αναφέρεται: «The fact of answering questions concerning the content of a possible initiative does not imply acceptance of the need for action»!

18. Σύμφωνα με έγκυρους αναλυτές της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, (Harrop 1989: σ.42-44· Pinder 1995· Tsoukalis 1993) η σχέση αυτή, δηλαδή η ανάπτυξη του όγκου των συναλλαγών μεταξύ των οικονομικών των κρατών μελών –και αντίστοιχα η μείωση του όγκου των συναλλαγών με τρίτες χώρες– αποτελεί ένα πάγιο μεθοδολογικό και εμπειρικό τεκμήριο για την ύπαρξη ή την προώθηση ή μη της οικονομικής ολοκλήρωσης. Στην βάση αυτής της σχέσης βρίσκεται η θεωρία των τελωνειακών ενώσεων και της περιφερειακής ολοκλήρωσης και οι κεντρικές έννοιες της δημιουργίας και εκτροπής εμπορίου (trade creation and trade diversion). Βλ. επίσης Kaitatzi-Whitlock 1996, κεφ. 2). Έτσι, για την οικονομία γενικά, επισημαίνεται ότι το «ενδοζωνικό» εμπόριο (intra-zone) «αυξάνει τρεις φορές πιο γρήγορα από ό,τι το εμπόριο έξω από τις οικονομικές ζώνες (extra-zone). Οι ευρωπαϊκές χώρες-μέλη της Ένωσης τοποθετούν σήμερα περισσότερο από τα 2/3 των εξαγωγών τους στις ευρωπαϊκές αγορές» (Βεργόπουλος, 1993:311). Ωστόσο από τη δική μας μελέτη συνάγεται ότι αυτό δεν ισχύει για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες του οπτικοακουστικού τομέα. Απεναντίας διαπιστώνεται η ακριβώς αντίθετη τάση.